

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra obchodu a financí

Diplomová práce

**Zneužívání dávek v systému nepojistných sociálních
dávek v ČR**

Bc. Petra Oliveriusová

© 2023 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Petra Oliveriusová

Ekonomika a management

Název práce

Zneužívání dávek v systému nepojistných sociálních dávek v ČR

Název anglicky

Deception of Benefits in the Non-insurance Social Benefits System in the Czech Republic

Cíle práce

Cílem práce je na základě analýzy nepojistných sociálních dávek vyhodnotit možnosti zneužívání jednotlivých dávek z hlediska možných způsobů podvodného jednání a navrhnout možná opatření související s danou problematikou.

Metodika

Teoretická východiska budou vytvořena na základě kompilace poznatků z oblasti sociálního zabezpečení se zaměřením na nepojistné dávkové systémy v České republice. Ty budou získány z dostupné odborné literatury, příslušných právních předpisů a dalších relevantních zdrojů z této oblasti.

Na základě analýzy zjištěných dat bude provedeno vyhodnocení možností a objemu zneužívání jednotlivých typů nepojistných sociálních dávek. Vyhodnocení budou v rámci jednotlivých nepojistných dávkových systémů vzájemně komparována. Následně budou definována možná opatření s touto problematikou související.

Doporučený rozsah práce

60 – 80 stran

Klíčová slova

sociální zabezpečení, nepojistné sociální dávky, zneužívání dávek, sociální systém, hmotná nouze, sociální podpora

Doporučené zdroje informací

- ARNOLDOVÁ, Anna. Sociální zabezpečení I: Grada Publishing, 2012. ISBN 9788024737249.
- BARDACH, Eugene, DOBBERNACK, Donata a KUPTSCH, Christiane. Social Security at the Dawn of the 21st Century : Topical Issues and New Approaches. 1. Somerset: Taylor & Francis Group, 2001. ISBN 9780765807021.
- KOLDINSKÁ, Kristina a LANG, Roman. Social Security Law in Czech Republic. 1. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2019. ISBN 9789403519012.
- LÁNSKÝ, Ondřej. Kdo zneužívá sociální dávky?: analýza čerpání z roku 2019. 1. Praha: MDA, [2020]. Diskusní materiály k budoucnosti české i evropské společnosti. ISBN 978-80-87348-71-0.
- PRŮŠA, Ladislav, VÍŠEK, Petr a JAHODA, Robert. Alchymie nepojistných sociálních dávek. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014. 276 s. ISBN 978-80-7478-528-3.
- ŠTANGOVÁ, Věra a LANG, Roman. Právo sociálního zabezpečení v bodech s příklady. 2. vydání. Pízeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o, 2021. 245 stran. ISBN 978-80-7380-856-3.

Předběžný termín obhajoby

2022/23 LS – PEF

Vedoucí práce

Ing. Gabriela Kukulová, MBA, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra obchodu a financí

Elektronicky schváleno dne 13. 7. 2022

prof. Ing. Luboš Smutka, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 27. 10. 2022

doc. Ing. Tomáš Šubrt, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 14. 12. 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci " Zneužívání dávek v systému nepojistných sociálních dávek v ČR" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 26. 3. 2023 _____

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Ing. Gabriele Kukulové, MBA, Ph.D. za její svědomité vedení a prospěšné rady, dále bych ráda poděkovala Mgr. et Mgr. Radimu Gabrieli za udělení souhlasu k poskytnutí dat pro mou diplomovou práci a v neposlední řadě celému kolektivu Kontaktního pracoviště ÚP v Roudnici nad Labem za jejich podporu a cenné rady.

Zneužívání dávek v systému nepojistných sociálních dávek v ČR

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá zneužíváním nepojistných sociálních dávek v České republice. Práce je rozdělena do dvou částí. První část je věnována teorii sociální politiky a sociálního zabezpečení v České republice se zaměřením na jednotlivé nepojistné dávkové systémy. Uvedení charakteristik jednotlivých nepojistných dávkových systémů zahrnují státní sociální podporu, hmotnou nouzi a dávky osobám se zdravotním postižením. Dále specifikace jednotlivých dávek a podmínek pro jejich přiznání. Poslední kapitola teoretické části se zabývá problematikou přeplatků na vyplacených dávkách, k možným příčinám jejich vzniku a s tím spojené zneužívání dávek. V rámci problematiky správy a nakládání s pohledávkami byly v roce 2021 vydány nové interní akty řízení, které jednoznačně vymezují odpovědnosti a povinnosti jednotlivých útvarů Úřadu práce ČR při vzniku a nakládání s pohledávkami. Na základě těchto nových vnitřních předpisů byl upraven systém řešení přeplatků a kompetence jednotlivých útvarů v tomto procesu. Praktická část práce obsahuje analýzu dat o jednotlivých dávkách vyplacených v rámci Ústeckého kraje v roce 2021. Data kromě počtu a objemu vyplacených prostředků na jednotlivé nepojistné sociální dávky obsahují, data o počtu a objemu přeplatků, o objemu splacených pohledávek, podaných trestních oznámení a o počtu a objemu pohledávek předaných k vymáhání Celní správě ČR. Ústecký kraj je zvolen záměrně vzhledem k jeho specifickým, kterými jsou: existence mnoha vyloučených lokalit a celorepublikově jedna z nejvyšších měr nezaměstnanosti. Provedení komparace vyplacených prostředků na jednotlivé druhy dávek, objemu neoprávněně vyplacených dávek a množství dávek předaných k trestnímu stíhání Policií ČR. Též srovnání dat za jednotlivé okresy Ústeckého kraje, celkových krajských dat s daty celorepublikovými. Na základě provedené analýzy jsou v závěru práce definována možná opatření související s touto problematikou.

Klíčová slova: sociální zabezpečení, nepojistné sociální dávky, zneužívání dávek, sociální systém, hmotná nouze, sociální podpora

Deception of Benefits in the Non-insurance Social Benefits System in the Czech Republic

Abstract

The diploma thesis deals with the deception of Non-insurance Social Benefits in the Czech Republic. The work is divided into two parts. The first part is devoted to the theory of social policy and social security in the Czech Republic with a focus on individual non-insurance benefit systems. Presentation of the characteristics of individual non-insurance benefit systems including state social support, material need and benefits for persons with disabilities. Furthermore, the specification of individual benefits and the conditions for their award. The last chapter of the theoretical part deals with the issue of overpayments on paid benefits, the possible causes of their occurrence and the related misuse of benefits. As part of the issue of administration and handling of receivables, new internal management acts were issued in 2021, which clearly define the responsibilities and obligations of individual departments of the Labor Office of the Czech Republic in the creation and handling of receivables. Based on these new internal regulations, the system for solving overpayments and the competence of individual departments in this process were adjusted. The practical part of the work includes an analysis of data on individual benefits paid out within the Ústí Region in 2021. In addition to the number and volume of funds paid out for individual non-insured social benefits, the data includes data on the number and volume of overpayments, the volume of paid claims, filed criminal reports and the number and the volume of receivables handed over to the customs administration for collection. The Ústí Region is chosen deliberately due to its specificities, which are: the existence of many excluded localities and one of the highest rates of unemployment in the entire republic. Carrying out a comparison of paid funds for individual types of benefits, the volume of unauthorized benefits paid and the amount of benefits handed over for criminal prosecution by the Police of the Czech Republic. Also a comparison of data for individual districts of the Ústí Region, overall regional data with nationwide data. Based on the analysis, possible measures related to this issue are defined in the conclusion of the thesis.

Keywords: Social Security, Non-insurance Social Benefits, Social Fraud, Social system, Material Need, Social Security Benefits

Obsah

1 Úvod.....	12
2 Cíl práce a metodika	13
2.1. Cíl práce	13
2.2. Metodika.....	13
3 Teoretická východiska	15
3.1. Sociální systém a sociální politika	15
3.2. Sociální zabezpečení	15
3.1.1 Sociální pojištění.....	16
3.1.2 Státní sociální podpora.....	17
3.1.3 Sociální pomoc.....	18
3.2 Dávky státní sociální podpory	19
3.2.1 Důležité pojmy	20
3.2.2 Přídavek na dítě.....	21
3.2.3 Příspěvek na bydlení	22
3.2.4 Rodičovský příspěvek	23
3.2.5 Porodné	23
3.2.6 Pohřebné.....	24
3.3 Dávky hmotné nouze.....	24
3.3.1 Důležité pojmy	24
3.3.2 Příspěvek na živobytí	26
3.3.3 Doplatek na bydlení	27
3.3.4 Mimořádná okamžitá pomoc	28
3.4 Dávky určené osobám se zdravotním postižením	30
3.4.1 Příspěvek na péči	30
3.4.2 Průkaz osoby se zdravotním postižením.....	32
3.4.3 Příspěvek na mobilitu.....	33
3.4.4 Příspěvek na zvláštní pomůcku.....	33
3.5 Zneužívání sociálních dávek	35
3.5.1 Přeplatky v nepojistných sociálních dávkách	35
3.5.2 Zneužívání dávek	36
3.5.3 Příklady odhalených případů zneužívání dávek.....	38
4 Analytická část.....	40
4.1 Statistiky NSD	40
4.1.1 Rozpočtové výdaje MPSV	40
4.1.2 Rozpočtové výdaje na NSD	41
4.1.3 Postup nakládání s pohledávkami Úřadu práce ČR	44

4.1.4	Podávání trestních oznámení u přeplatků	46
4.1.5	Kontrolní činnost spojená s NSD.....	48
4.1.6	Nezaměstnanost	49
4.2	Statistiky NSD Ústeckého kraje.....	49
4.2.1	Vývoj rozpočtových výdajů na NSD	50
4.2.2	Nezaměstnanost v Ústeckém kraji	51
4.2.3	Způsoby vzniku přeplatků na NSD.....	52
4.2.4	Postup nakládání s pohledávkami Krajské pobočky v Ústí nad Labem ...	52
4.2.5	Podávání trestních oznámení u přeplatků v rámci Krajské pobočky v Ústí nad Labem	53
4.2.6	Předávání přeplatků Celní správě ČR v rámci Krajské pobočky v Ústí nad Labem	54
4.2.7	Přeplatky na dávkách ze systému SSP.....	56
4.2.8	Přeplatky na dávkách HN	59
4.2.9	Přeplatky na dávkách určených osobám se zdravotním postižením	61
4.2.10	Komparace dat dle jednotlivých okresů.....	63
5	Výsledky a diskuse	67
5.1.1	Zhodnocení výsledků	67
5.1.2	Návrh opatření a zlepšení	72
5.1.3	Diskuse.....	74
6	Závěr.....	77
7	Seznam použitých zdrojů	79
8	Seznam tabulek, grafů a zkratk	82
8.1	Seznam tabulek	82
8.2	Seznam grafů.....	82
8.3	Seznam použitých zkratk.....	82
8.4	Seznam příloh.....	83
	Přílohy	84

1 Úvod

Práce zkoumá problematiku zneužívání sociálních dávek, což je často velmi mediálně probíraná a diskutovaná problematika. Politici toto téma také často používají především v předvolebních obdobích v předvolebních sloganech, kdy slibují, že systém dávek zjednoduší a zamezí jeho zneužívání. V minulosti byly provedeny různé drobné korekce, které měly upravit podmínky pro vznik nároku na dávku, tak aby byly osoby dlouhodobě pobírající dávky motivovány ke snaze o zlepšení jejich situace vlastním přičiněním. Bohužel tyto dílčí a nekoncepční změny svůj účel dlouhodobě neplní. Každá tato korekce systému ho činí více a více složitým a méně přehledným.

Z hlediska nepojistných sociálních dávek se v podstatě jedná o několik dávkových systémů. Podmínky a parametry dávek se liší v závislosti na jejich typu. V práci se budu zabývat hlavními systémy nepojistných sociálních dávek, kterými jsou dávky státní sociální podpory, hmotné nouze, příspěvek na péči a dávky osobám se zdravotním postižením. Vzhledem ke specifickým podmínkám a povaze pěstounských dávek se jimi ve své práci zabývat nebudu, protože jejich zneužití je téměř vyloučeno.

Rozpoznat, že klient zneužívá dávky, je v praxi často složité a je k tomu od úředníků potřeba dobrá znalost poměrů daného klienta, pečlivost a cílevědomost. Mnohdy se stává, že úředník zneužívání rozpozná, ale vzhledem k tomu, že důkazní povinnost je na daném úřadě, je potřeba čas a svědomitá práce k získání průkazných důkazů pro zahájení řízení o přeplatku.

2 Cíl práce a metodika

2.1.Cíl práce

Cílem práce je na základě analýzy nepojistných sociálních dávek vyhodnotit možnosti zneužívání jednotlivých dávek z hlediska možných způsobů podvodného jednání a navrhnout možná opatření související s danou problematikou.

2.2.Metodika

Úvodní část práce stručně popisuje sociální systém v České republice. Další část teoretické části práce se orientuje na systém nepojistných sociálních dávek, specifikaci jednotlivých dávkových systémů, jednotlivých dávek a podmínky pro jejich přiznání. Zdroji pro tuto část bude odborná literatura, internetové zdroje příslušných orgánů veřejné správy a zákony k nepojistným sociálním dávkám. Zdrojem pro získání demografických a makroekonomických ukazatelů bude využita veřejná statistická databáze vedena Českým statistickým úřadem. Závěr teoretické části bude zaměřen na problematiku zneužívání dávek, na příčiny a principy jejich vzniku. Dalším zásadním bodem bude vydefinovat pojem zneužívání dávek. Závěrem budou uvedeny některé mediálně známé případy odhaleného zneužívání sociálních dávek.

K získání dat pro praktickou část budou využity veřejně dostupné statistiky Ministerstva práce a sociálních věcí, Úřadu práce ČR a Policie ČR. Data získaná z těchto zdrojů budou především data o objemu vyplacených nepojistných sociálních dávek, objemu dávek, které byly předány k vymáhání Celní správě ČR a v neposlední řadě informace o počtech podaných trestních oznámeních za podvody na sociálních dávkách.

V části zaměřené na analýzu přeplatků a zneužívání dávek v rámci krajské pobočky Ústeckého kraje budou data získána na základě souhlasu ředitele Krajské pobočky Úřadu práce ČR Ústí nad Labem z jednotlivých dávkových systémů, ve kterých jsou jednotlivé dávky administrovány a kde jsou vedena jednotlivá řízení o přeplatcích, a tudíž i jejich evidence. Dalším zdrojem dat bude účetní systém, ve kterém jsou také přeplatky evidovány na pohledávkových účtech. Pro ilustraci zneužívání dávek je důležitým zdrojem také nově vedená evidence trestních oznámení, která bude zdrojem informací o podaných trestních oznámeních ve věci přeplatků na zkoumaných dávkách. Získaná data budou stažena do tabulkového procesoru, kde budou dále upravována, tříděna a následně vytvořeny

souhrny k zjištění jednotlivých dat v členění podle jednotlivých dávek a kontaktních pracovištích. U získaných dat bude provedeno jejich vyhodnocení a jejich vzájemná komparace. Zdrojem procesních postupů budou využity vnitřní interní předpisy z oblasti správy pohledávek a nakládání s nimi. Dále bude provedena komparace dat mezi jednotlivými okresy a posouzení možných příčin rozdílů mezi nimi.

Cílem této analýzy je vyhodnotit množství přeplatků na nepojistných sociálních dávkách, specifikovat hlavní příčiny jejich vzniku a vyhodnotit, zda u jednotlivých dávek dochází k jejich zneužití.

Veškerá zjištění z provedené analýzy budou v závěru práce shrnuty a posouzeny, s cílem vyhodnotit možnosti zneužívání jednotlivých nepojistných dávek. Budou formulovány aktuální problémy v oblasti poskytování nepojistných dávek. Na závěr budou na základě kompilace všech těchto informací stanovena doporučení a opatření s cílem zredukovat zneužívání těchto dávek.

3 Teoretická východiska

Za sociální systém je odpovědný stát, který prostřednictvím sociální politiky provádí opatření a aktivity k plnění stanovených cílů k zajištění rovných podmínek důstojného a zdravého života pro všechny obyvatele. Současný sociální systém v České republice je výsledkem procesu transformace, který probíhal především v 90. letech minulého století.

3.1. Sociální systém a sociální politika

Neexistuje jednoznačné vymezení termínu sociální politika a její chápání může být velice různorodé. „Sociální politiku je nutno – a v jistém slova smyslu především – vnímat jako celek, jako určitý systém s četnými vnitřními komplikovanými vazbami i s vazbami na ostatní prvky společenského systému. Sociální politika je tedy úzce vázána i na své společenské okolí. Je tedy vždy specifická v každé zemi a době, ale jsou jí zároveň vlastní i určité společné znaky“ (Krebs, 2010, s. 19).

Sociální politika je souhrn opatření, které jsou prováděny s cílem vytvořit podmínky pro všestranný rozvoj schopností a dovedností každého člověka. Souhrn aktivit, které směřují ke zlepšení základních životních podmínek obyvatelstva jako celku v souladu s možnostmi dané země. Soubor opatření k zajištění konsenzu mezi jednotlivými společenskými vrstvami a sociálními subjekty s cílem vytvoření stejných šancí pro všechny. Dále souhrn aktivit, cílů a prostředků k realizaci sociálních programů v dané společnosti. Sociální politiku ovlivňuje ekonomická situace, kultura, morální principy, společenské tradice, normativní procesy a zákonitosti. Sociální politika je nedílnou součástí každé vyspělé společnosti (Kolibová, 2007, s. 12-13).

3.2. Sociální zabezpečení

Sociální zabezpečení je obecný pojem, který zahrnuje řadu vzájemně souvisejících programů. Tyto programy fungují dohromady, aby poskytly osobám a jejich rodinám nějaký finanční příjem, když jejich obvyklý tok příjmů poklesne (Matthews, 2014, s. 19).

Sociální zabezpečení v ČR je tvořeno třemi na sebe navazujícími relativně nezávislými systémy, kterými jsou sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc (Krebs, 2010, s. 177).

Ústředním orgánem sociálního zabezpečení je Ministerstvo práce a sociálních věcí, které plní především funkci koncepční, řídicí a kontrolní. Řídí činnost podřízených orgánů,

kterými jsou Česká správa sociálního zabezpečení a Úřad práce ČR, včetně jejich organizačních složek (Arnoldová, 2012, s. 14).

Mezi pojistné sociální dávky řadíme dávky poskytované ze systému sociálního pojištění, které poskytuje ČSSZ. Mezi nepojistné sociální dávky zahrnujeme dávky ze systému státní sociální podpory a sociální pomoci, které poskytuje ÚP.

3.1.1 Sociální pojištění

Prostřednictvím tohoto systému jsou řešeny sociální situace, na které se občan může předem připravit prostřednictvím odkládáním finančních prostředků ze své současné spotřeby na zajištění budoucí nejisté sociální situace. Do těchto systémů jsou zahrnuty:

- důchodové pojištění dle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů a penzijní pojištění dle zákona č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem, ve znění pozdějších předpisů,
- nemocenské pojištění dle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Tato pojištění jsou financována z prostředků odvedených na povinném sociálním pojištění. Tento způsob financování je nejvíce preferovaná forma v moderních tržních společnostech (Krebs, 2010, s. 177-178).

Sociální pojištění je upraveno zákonem č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů. Sociální pojištění je povinné. Pojistné je odváděno zaměstnavateli, zaměstnanci a osobami výdělečně činnými. Výše odvodu se stanoví procentní sazbou z vyměřovacího základu za rozhodné období, kterým je kalendářní měsíc a u OSVČ kalendářní rok.

Problematika sociálního pojištění spadá do gesce ČSSZ, která vykonává finančně správní činnosti v oblasti pojistných sociálních dávek a lékařské posudkové služby. Jejimi organizačními složkami jsou Okresní správa sociálního zabezpečení a v Praze Pražská správa sociálního zabezpečení. Kompetence ČSSZ a OSSZ jsou upraveny zákonem č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. ČSSZ a OSSZ plní úkoly především v oblasti výplaty důchodů a nemocenských dávek. V souhrnu mezi jejich činnostmi především náleží:

- rozhodování o vzniku, trvání a zániku pojištění,
- výběr pojistného,
- rozhodování o vzniku nároku, délce a ukončení výplaty dávek nemocenského a důchodového pojištění,

- výplata nemocenských dávek a důchodů,
- kontrola dodržování režimu dočasné pracovní neschopnosti pojištěnce,
- určuje pokuty a realizuje jejich výběr při zjištěných pochybeních,
- pro posouzení invalidity provádí posouzení zdravotního stavu,
- rozhodování o povinnosti vrátit dávku nemocenského nebo důchodového pojištění,
- rozhodování ČSSZ o odvolání ve věcech, v nichž v prvním stupni rozhodla OSSZ,
- rozhodování o odstranění tvrdosti zákona, v případě jejich výskytu při provádění sociálního zabezpečení,
- rozhodování o pojistném, o penále a o přirážce k pojistnému nebo o udělení pokuty (Profil organizace, 2022).

3.1.2 Státní sociální podpora

Státní sociální podpora řeší především situace, které stát uznává za potřebné k řešení. Především se jedná o situace spojené s mateřstvím, výchovou dětí v rodině a péčí o zdravotně postiženou osobu v rodině. Státní sociální podpora je nástrojem sociálního přerozdělení a sociální solidarity. Týká se přibližně 60 % obyvatel. Ověřuje skutečné příjmové situace rodin, přičemž platí, že úroveň podpory se bude růstem příjmů rodiny snižovat (Arnoldová, 2012, s. 1011).

Státní sociální podpora (dále jen SSP) je upravena zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (dále jen zákon o SSP), ve znění pozdějších předpisů. Výpočet výše některých dávek je vázán na výši existenčního a životního minima, které jsou upraveny zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů. Výše životního a existenčního minima může být měněna nařízením vlády, buď vždy k prvnímu lednu podle skutečného růstu nákladů na výživu a základní osobní potřeby anebo v mimořádném termínu.

Životní minimum je stanoveno jako minimální hranice peněžních příjmů fyzických osob k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb. Existenční minimum představuje minimální hranici příjmů osob, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití. Existenční ani životní minimum neobsahuje nezbytné náklady na bydlení. Výše životního a existenčního minima byla v roce 2022 zvýšena k 1. 1., mimořádně k 1. 4. a k 1. 7. z důvodu rostoucí

inflace. Částky životního minima platné od 1. 7. 2022 jsou uvedeny v tabulce 1. Částka existenčního minima platná od 1. 7. 2022 je 2 980 Kč za měsíc.

Tabulka 1 Částky životního minima v Kč za měsíc

členové domácnosti	částka
pro jednotlivce	4 620
pro první osobu v domácnosti	4 250
pro druhou a další osobu v domácnosti, která není nezaopatřeným dítětem	3 840
pro nezaopatřené dítě ve věku:	
do 6 let	2 360
6 až 15 let	2 900
15 až 26 let (nezaopatřené)	3 320

zdroj: vlastní zpracování, MPSV (2022)

Dávky SSP jsou dávky nárokové, poskytované jednotně na území celé České republiky a jsou financované ze státního rozpočtu z daňových příjmů. Dávky jsou administrovány a vypláceny Úřadem práce ČR. Jeho činnosti v oblasti státní sociální podpory především zahrnují:

- rozhodování ve správním řízení o přiznání příslušné dávky,
- evidence žádostí o dávky v informačním systému a zpracovávání údajů potřebných pro rozhodování o dávce do informačního systému,
- rozhodování o případných námitkách účastníka řízení, předávání odvolání nadřízenému orgánu, pokud ve své kompetenci neprovedl autoremeduru,
- rozhodování o povinnosti vrátit dávku,
- výplata dávek.

V procesu řízení o dávce se postupuje v souladu se zákonem č. 500/2004 Sb., správní řád ve znění pozdějších předpisů.

3.1.3 Sociální pomoc

Sociální pomoc (péče) řeší situaci hmotné a sociální nouze, které občan není schopen vyřešit sám nebo ani s pomocí své rodiny. Sociální pomoc se poskytuje formou sociálních služeb poskytovaných především neziskovými organizacemi, obcemi a kraji, formou sociálně-právní ochrany a dávek sociální pomoci (Krebs, 2010, s. 178-179).

Za sociální nouzi se považuje situace, kdy se člověk o sebe nemůže nebo nedokáže postarat. Cílem pomoci je navrátit člověka do stavu sociální suverenity. Za hmotnou nouzi se považuje situace, kdy člověk žije pod hranicí životního minima a nemůže si zvýšit svůj příjem především svou prací. Jedná se o jediný systém, ve kterém se testuje příjmová a majetková situace občana, který má povinnost doložit, že je opravdu chudý. Sociální pomoc je financována ze státního rozpočtu, rozpočtu obcí a krajů a v neposlední řadě různých dobrovolných nestátních organizací a nadací.

Dávkovým systémem sociální pomoci jsou dávky hmotné nouze, které jsou upraveny zákonem č. 111/2006 Sb., o hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Pro posuzování hmotné nouze má rozhodující funkci výše životního minima, jako kritéria sloužícího k posouzení příjmové nedostatečnosti občana či domácnosti.

Dávky hmotné nouze (dále jen HN) jsou administrovány a vypláceny Úřadem práce ČR. Jeho činnosti v oblasti hmotné nouze jsou obdobné jako u dávek státní sociální podpory. Nad rámec těchto činností provádí pracovníci oddělení HN sociální poradenství a sociální práci za účelem zlepšení kvality jejich života a jejich aktivizaci pro zapojení do pracovního procesu. V procesu řízení o dávce se postupuje v souladu se zákonem č. 500/2004 Sb., správní řád ve znění pozdějších předpisů.

3.2 Dávky státní sociální podpory

Systém dávek státní sociální podpory zahrnuje tři druhy dávek, u kterých jsou testovány příjmy rodiny, a to přídavky na děti, příspěvek na bydlení a porodné. Dále dvě dávky příjmově netestované, kterými jsou rodičovský příspěvek a pohřebné (Břeská, 2012, s. 15-16).

Důležitým faktorem pro výpočet dávek je správné vymezení okruhu společně posuzovaných osob. Povinností příjemce dávek i osob společně posuzovaných je doložit veškeré skutečnosti rozhodné pro nárok na dávku, její výši a výplatu. Dále má povinnost písemně oznámit veškeré změny ve skutečnostech rozhodných pro trvání nároku na dávku, její výši nebo výplatu, a to do osmi dnů příslušné pobočce Úřadu práce.

Úřad práce může v souladu se zněním zákona o SPP uložit žadateli nebo osobě společně posuzované pokutu do výše 10 000 Kč, pokud se nepodrobí ve stanovené lhůtě vyšetření zdravotního stavu, v případě, že je dávka nebo její výše podmíněna nepříznivým zdravotním stavem. Fyzické osobě, která není žadatelem ani osobou společně posuzovanou

a právnické osobě lze uložit pokutu do výše 250 000 Kč v případě, že nesplní povinnost sdělit údaje rozhodné pro nárok na dávku, její výši a výplatu.

3.2.1 Důležité pojmy

Příjem rozhodný pro přiznání dávky se stanoví jako měsíční průměr příjmů rodiny připadajících na rozhodné období. Stanoví se jako součet jednotlivých měsíčních příjmů oprávněné osoby a osob s ní společně posuzovaných. Za příjmy se považují například příjmy ze závislé činnosti, podnikání a jiné samostatně výdělečné činnosti, z pronájmu a ostatní příjmy podléhající dani z příjmů fyzických osob. Dále jsou za příjem považovány přijaté výživné, přijaté finanční prostředky dávek nemocenského a důchodového pojištění, podpora v nezaměstnanosti. Taxativní výčet příjmů je uveden v § 5 zákona č. 117/1995 Sb.

Společně posuzované osoby jsou dle § 7 odst. 2 zákona č. 117/1995 Sb.

- nezaopatřené děti,
- nezaopatřené děti a rodiče těchto dětí,
- manželé, partneři nebo druh a družka,
- nezaopatřené děti, jejich rodiče, pokud jsou nezaopatřenými dětmi a jsou osamělí, a rodiče těchto rodičů.

Za podmínky, že s oprávněnou osobou spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.

Nezaopatřené dítě se v souladu s § 11 zákona č. 117/1995 Sb. považuje dítě do skončení školní docházky, a poté, nejdéle však do 26. roku věku, jestliže

- se soustavně připravuje na budoucí povolání, nebo
- se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, anebo
- z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost.

Soustavná příprava dítěte na budoucí povolání – za soustavnou přípravu dítěte na budoucí povolání se dle § 12 zákona č. 117/1995 považuje

- studium na středních a vysokých školách v České republice s výjimkou studia
 - za trvání služebního poměru,
 - dálkového, distančního, večerního nebo kombinovaného studia na středních školách, je-li dítě v době tohoto studia výdělečně činně

nebo má-li nárok na podporu v nezaměstnanosti či při rekvalifikaci,

- studium na středních nebo vysokých školách v cizině, pokud podle rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy je postaveno na roveň studia na středních nebo vysokých školách v ČR.

3.2.2 Přídavek na dítě

Přídavek na dítě je primární dávkou určenou rodinám s dětmi, která přispívá na krytí nákladů na výchovu a výživu dítěte. Řízení o dávce je zahájeno na základě podané žádosti o přídavek na dítě a následně se každé čtvrtletí dokládají pouze rozhodné příjmy rodiny. Nárok na dávku vzniká dítěti, i když po dobu jeho nezletilosti uplatňuje tento nárok zákonný zástupce dítěte, a to do konce kalendářního měsíce, v němž dítě dovrší zletilosti. Poté je dávka vyplácena zletilému nezaopatřenému dítěti. Nárok na přídavek na dítě závisí na výši příjmů dítěte a osob společně posuzovaných, tedy na příjmu rodiny. Tento příjem nesmí převyšovat součin částky životního minima rodiny a koeficientu 3,40. Rozhodným obdobím, za které se zjišťuje příjem je období kalendářního čtvrtletí předcházející kalendářnímu čtvrtletí, na které se nárok na výplatu dávky prokazuje, popřípadě nárok na dávku uplatňuje.

Výše přídavek na děti je stanovena ve dvou výměrách a jeho výše je závislá na věku dítěte a rozhodných příjmech SPO. Pokud některá ze společně posuzovaných osob má v každém kalendářním měsíci rozhodného období příjem ze závislé nebo samostatné činnosti, z dávek nemocenského nebo důchodového pojištění, z podpory v nezaměstnanosti, z příspěvku na péči o osobu do 18 let věku, anebo z rodičovského příspěvku, pokud je poskytován po vyčerpání peněžité pomoci v mateřství, náleží nezaopatřenému dítěti přídavek ve zvýšené výměře. Výše příspěvku je uvedena v tabulce 2.

Tabulka 2 Výše přídavku za dítě na kalendářní měsíc v Kč

Věk nezaopatřeného dítěte	Základní výměra přídavku na dítě	Zvýšená výměra přídavku na dítě
0–6 let	630	1 130
6–15 let	770	1 270
15–26 let	880	1 380

zdroj: vlastní zpracování, MPSV (2022)

3.2.3 Příspěvek na bydlení

Příspěvek na bydlení je dávka, která přispívá osobě nebo rodině na úhradu nákladů na bydlení. Nárok na dávku má vlastník bytu, domu nebo stavby pro individuální/rodinnou rekreaci, dále nájemce nebo podnájemce zkolaudovaného bytu nebo uživatel bytu na základě služebnosti. Nárok vzniká, pokud náklady na bydlení převyšují 30 % (v Praze 35 %) rozhodného příjmu rodiny. V souladu s novelizací zákona s platností od 1. července 2022 se žádost se podává na dobu neurčitou a následně se každé čtvrtletí dokládají náklady na bydlení a příjmy rodiny za předcházející kalendářní čtvrtletí. S účinností od 1. října 2022 bude možno prokazovat náklady na bydlení a příjmy rodiny pouze dvakrát ročně a to za 1. a 3. čtvrtletí 2022 kalendářního roku s tím, že příspěvek na bydlení bude vyplácen po období šesti měsíců ve stejné výši.

Náklady na bydlení jsou skutečné náklady daných posuzovaných osob na nájemné a další náklady spojené s užíváním bytu. Výše nákladů je dokládána nájemní smlouvou. Výše nákladů u družstevních bytů a bytů vlastníků představují srovnatelné náklady, které jsou stanoveny v odstavci 1) bodu b) § 25 zákona č. 117/1995 Sb. Mezi další náklady na bydlení patří náklady za plyn, elektřinu, dodávku tepla a centralizované poskytování teple vody, dodávku vody z vodovodů a vodáren a odvádění odpadních vod, provoz výtahu, osvětlení a úklid společných prostor v domě, odvoz odpadních vod a čištění jímek, vybavení bytu společnou televizní a rozhlasovou anténou a odvoz komunálního odpadu, případně náklady za pevná paliva, která jsou započítávány v měsíční výši stanovené v odstavci 1) bodu c) § 25 zákona č. 117/1995 Sb. Do nákladů na bydlení se započítávají částky záloh, doplatků i přeplatků. A to i v případě, že se doplatky nebo přeplatky týkají období delšího, než je kalendářní čtvrtletí, za které se náklady na bydlení zjišťují.

Pro výpočet výše dávky jsou zákonem stanoveny tzv. normativní náklady na bydlení. Jejich výše je odstupňována podle velikosti obce a počtu osob v domácnosti. Normativní náklady jsou stanoveny odlišně pro:

- nájemní byty,
- byty družstevní a byty vlastníků.

Výše příspěvku na bydlení se stanoví jako rozdíl mezi normativními náklady na bydlení a rozhodným příjmem rodiny vynásobeným koeficientem 0,30 a na území hlavního města Prahy koeficientem 0,35. V případě, že jsou skutečné náklady na bydlení nižší než normativní náklady, náleží příspěvek ve výši rozdílu mezi skutečnými náklady na bydlení a rozhodným příjmem rodiny vynásobeným příslušným koeficientem.

3.2.4 Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek je další dávkou určené rodinám s dětmi. Nárok na příspěvek má rodič, který po celý kalendářní měsíc osobně celodenně a řádně pečuje o nejmladší dítě v rodině, které nedosáhlo 4 let. Celková výše rodičovského příspěvku je 300 000 Kč na jedno dítě v případě vícerčat je 450 000 Kč. Volbu měsíční výše čerpání příspěvku si provádí rodič uplatňující nárok na dávku a jeho výši může měnit po uplynutí 3 kalendářních měsíců od poslední volby.

Rodič si volí výši příspěvku v závislosti na denním vyměřovacím základě. V případě, že lze alespoň jednomu z rodičů v rodině stanovit k datu narození nejmladšího dítěte v rodině 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu v částce převyšující 13 000 Kč, může rodič volit měsíční výši příspěvku převyšující 13 000 Kč. Pokud ani jednomu z rodičů nelze stanovit denní vyměřovací základ, nebo při podání žádosti rodič nedoložil výši denního vyměřovacího základu, nebo je-li 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu nižší než 13 000 Kč, rodič může volit výši rodičovského příspěvku až do částky 13 000 Kč měsíčně. V případě pobírání rodičovského příspěvku na vícerčata, se zvyšuje výše volby max. výše měsíčního čerpání rodičovského příspěvku na 1,5násobek stanovených částek, tj. na 1,5násobek 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu, resp. 1,5násobek částky 13 000 Kč, tedy 19 500 Kč měsíčně (Příručka pro nastávající rodiče, 2022).

U dětí do dvou let věku se sleduje docházka dětí do předškolních a rehabilitačních zařízení, která nesmí přesáhnout zákonem o SSP povolenou časovou dotaci (Břeská, 2012, s. 116-118). Příjem rodičů není sledován a rodič může bez omezení vykonávat výdělečnou činnost.

3.2.5 Porodné

Porodné je dávka určená ženám, které porodily první nebo druhé živě narozené dítě nebo v případě úmrtí matky, otci dítěte, jestliže žena, která dítě nebo děti porodila, ke dni porodu splnila podmínky na porodné a nebylo jí nebo jiné osobě již vyplaceno. Dále může o porodné požádat osoba, která převzala dítě mladší jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Nárok na dávku vzniká dnem porodu nebo dnem převzetí dítěte do trvalé péče nahrazující péči rodičů, přičemž dnem převzetí se rozumí den právní moci rozhodnutí soudu o převzetí dítěte do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Nárok z důvodu převzetí dítěte vzniká i v případě, že nárok vznikl dříve biologické matce nebo otci (Porodné, 2022).

Nárok na porodné žadateli vzniká nepřevyšuje-li příjem všech společně posuzovaných osob v rozhodném období součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,70. Výše porodného je 13 000 Kč na první dítě a 10 000 Kč na druhé dítě. Porodné se vyplácí jednorázově (Zákon č. 117/1995 Sb., § 44-46).

3.2.6 Pohřebné

Nárok na pohřebné má osoba, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti nebo rodiči nezaopatřeného dítěte, jestliže dítě nebo rodič nezaopatřeného dítěte splnili ke dni smrti podmínku trvalého pobytu na území ČR. Výše dávky je 5 000 Kč a vyplácí se jednorázově (Pohřebné, 2022).

3.3 Dávky hmotné nouze

Dávky pomoci v hmotné nouzi zřízené zákonem o pomoci v hmotné nouzi zajišťují plnění ustanovení článku 30 odst. 2 Usnesení předsednictva národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. V tomto ustanovení je zaručeno každému, kdo se nachází v hmotné nouzi, právo na zajištění nezbytné pomoci pro zabezpečení základních životních podmínek. Před přiznáním dávky je osoba nacházející se v obtížné sociální situaci, nejprve povinna vyčerpat veškeré možnosti ke zlepšení své situace. Zákon vychází z principu, že pracující osoba se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá (Beck, 2018, s. 1-2).

3.3.1 Důležité pojmy

Částka živobytí – vychází z částek existenčního a životního minima a vliv na její výši má dále vliv míra snahy zvýšit si příjem vlastním přičiněním, lékařsky doložená potřeba dietního stravování a výkon veřejné služby. Částka živobytí společně posuzovaných osob představuje součet částek živobytí osob, které jsou osobami společně posuzovanými (Břeská, 2019, s. 19).

Stav hmotné nouze pro příspěvek na živobytí – je stav, kdy příjem žadatele a příjem společně posuzovaných osob po odečtu přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí (Beck, 2018, s. 4).

Stav hmotné nouze pro doplatek na bydlení – je definován jako stav, kdy příjem žadatele a příjem společně posuzovaných osob dosahuje sám nebo spolu s příspěvkem

na živobytí částky živobytí, ale nepostačuje k zabezpečení odůvodněných nákladů na bydlení (Zákon č. 111/2006 Sb., § 2).

Stav hmotný nouze pro mimořádnou okamžitou pomoc – je vymezen zákonem o pomoci v hmotné nouzi dle dané situace a podmínek příslušného typu mimořádné okamžité pomoci (Břeská, 2019, s. 20).

Správní uvážení – jeho podstatou je možnost orgánu pomoci v hmotné nouzi při řízení o dávkách po zvážení všech eventuálních okolností, zvolit jedno z možných řešení, které jim daná právní norma nabízí. „Při použití správního uvážení je orgán pomoci v hmotné nouzi povinen sledovat pouze předepsaný účel, vycházet jen z relevantních skutečností a zachovávat objektivitu a nestrannost“ (Beck, 2018, s. 8).

Okruh společně posuzovaných osob – pro účely posuzování stavu hmotné nouze se vždy příjmy, sociální a majetkové poměry žadatele posuzují společně s příjmy, sociálními a majetkovými poměry dalších osob. Okruh těchto společně posuzovaných osob se posuzuje dle zákona o životním a existenčním minimu s výjimkami uvedenými v zákoně o pomoci v hmotné nouzi (Břeská, 2019, s. 36). Společně se zásadně posuzují:

- rodiče a nezletilé nezaopatřené děti,
- manželé nebo registrovaní partneři,
- rodiče a
 - nezletilé děti, které nejsou nezaopatřené,
 - zletilé děti, pokud tyto děti společně s rodiči užívají byt a nejsou společně posuzovány s jinými osobami uvedenými výše,
- jiné osoby, které společně užívají byt, s výjimkou osob, které prokážou, že spolu trvale nežijí a společně neuhrazují náklady na své potřeby (Zákon č. 110/2006 Sb., §4)

Pojmy nezaopatřenost dítěte a soustavná příprava dítěte na budoucí povolání jsou vymezeny obdobně jako u zákona o státní sociální podpoře.

Zápočet příjmů – v systému hmotné nouze se za příjem považuje:

- 70 % příjmu ze závislé činnosti,
- 80 % příjmu
 - z náhrady platu nebo sníženého platu po dobu prvních 14 dnů dočasné pracovní neschopnosti a z dávek nemocenského pojištění,
 - z podpory v nezaměstnanosti a podpory při rekvalifikaci,
 - z důchodů poskytovaných v rámci důchodového pojištění,

- 100 % ostatních započitatelných příjmů podle obecné právní úpravy v definované v zákonu o životním a existenčním minimu, s výjimkou příspěvku na živobytí,
- 100 % opakujícího se zaopatřovacího příspěvku (Zákon č. 111/2006 Sb., § 9).

3.3.2 Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je základní opakující se dávkou pomoci v hmotné nouzi. Jedná se o nárokovou dávku, tedy v případě splnění podmínek nároku na dávku, je tato dávka na základě podané písemné žádosti ze strany orgánu pomoci v hmotné nouzi ÚP přiznána. Dávka je učena na úhradu základních potřeb osob, jsou jimi především strava, ošacení, obuv a základní hygienické potřeby. „Přestože se u příspěvku na živobytí jedná o dávku nárokovou, při hodnocení nároku na tuto dávku orgán pomoci v hmotné nouzi, při hodnocení jednotlivých podmínek nároku, užívá v určitých konkrétních případech správní uvážení“ (Beck, 2018, s. 87).

Žadatel musí být pro přiznání nároku na příspěvek na živobytí považován za osobu v hmotné nouzi. V okruhu SPO může být přítomna osoba, která není považována za osobu v hmotné nouzi (Beck, 2018, s. 88). Osobou v hmotné nouzi se považuje osoba, u které rozdíl jejího příjmu společně s příjmem SPO a přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částek živobytí. Za předpokladu, že si tato osoba sama nemůže zvýšit příjem vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním a zabezpečení jejích základních životních podmínek je tak vážně ohroženo. Částka živobytí vychází z výše existenčního a životního minima, dále má vliv míra snahy zvýšit si příjem vlastním přičiněním, výkon veřejné služby a také potřeba dietního stravování (Břeská, 2019, s. 49).

Přiměřené náklady na bydlení se stanoví z odůvodněných nákladů na bydlení maximálně však do výše 30 % (v Praze 35 %), příjmu osoby, popř. společně posuzovaných osob (Příspěvek na živobytí, 2022).

Vzorec:

příspěvek na živobytí

$$= \text{částka živobytí} - (\text{příjem} - \text{odůvodněné náklady na bydlení} \\ \text{max. do výše přiměřených nákladů})$$

(Příspěvek na živobytí, 2022)

3.3.3 Doplatek na bydlení

Doplatek na bydlení je druhou základní dávkou pomoci v hmotné nouzi. Jeho účelem je pomoc při řešení oblasti bydlení. Nárok na doplatek na bydlení má vlastník bytu, který jej užívá, nebo osoba užívající byt na základě smlouvy, rozhodnutí nebo jiného právního titulu, pokud by po úhradě odůvodněných nákladů na bydlení snížených o příspěvek na bydlení by:

- příjem vlastníka nebo osoby užívající byt zvýšený o vyplacený příspěvek na živobytí nižší než částka živobytí,
- příjem SPO zvýšený o vyplacený příspěvek na živobytí nižší než částka živobytí SPO (Břeská, 2019, s. 69-70).

Další podmínkou nároku je mít nárok na příspěvek na živobytí, proto je nutné vždy nejprve vyhodnotit nárok na příspěvek na živobytí. Pouze v případech, kdy příjem osoby nebo SPO přesáhne částku živobytí, ale nepřesáhne 1,3násobek částky živobytí osoby nebo SPO, vzniká nárok na doplatek na bydlení i bez nároku na příspěvek na živobytí (Beck, 2018, s. 132). Další druhem výjimek k vzniku nároku na dávku jsou případy hodné zvláštního zřetele. Za případ hodný zvláštního zřetele se považuje vždy osoba ubytovaná v domově pro seniory, domově pro osoby se zdravotním postižením, domově se zvláštním režimem, chráněném bydlení, domě na půl cesty, terapeutické komunitě, zařízení služeb následné péče, zdravotnickém zařízení lůžkové péče nebo v azylovém domě (Zákon č. 111/2006 Sb., § 33).

Odůvodněné náklady na bydlení jsou stanoveny na základě formy užívání bytu. V případě nájemní formy bydlení a jiné než nájemní formy, družstevní nebo vlastnické formy bydlení se do odůvodněných nákladů započítává nájemné v místě obvyklé, služby a energie. U jiných než obytných prostor a ubytovacích zařízení se započítává nájemné, služby a energie, maximálně do výše 80 % normativních nákladů na bydlení podle ZSSP (Břeská, 2019, s. 79). Vlastníkům staveb individuální či rodinné rekreace se započítávají náklady maximálně ve výši 90 % vlastnických normativních nákladů na bydlení podle ZSSP (Doplatek na bydlení, 2022).

Vzorec:

$$\text{Doplatek na bydlení} = \text{odůvodněné náklady na bydlení} - \text{příspěvek na bydlení} - \\ (\text{příjem} + \text{příspěvek na živobytí} - \text{živobytí})$$

(Doplatek na bydlení, 2022)

3.3.4 Mimořádná okamžitá pomoc

Mimořádná okamžitá pomoc je dávkou jednorázovou a až na výjimku dávku nenárokovou. Nárok na dávku vzniká dnem přiznání dávky na základě podané žádosti. V případě mimořádné okamžité pomoci z důvodu hrozby vážné újmy na zdraví při splnění zákonem stanovených podmínek je možno říci, že se jedná o dávku nárokovou. U ostatních typů dávek mimořádné okamžité pomoci jsou přiznány, pokud orgán pomoci v hmotné nouzi za užití správního uvážení posoudí, že žadatelé o některou z dávek mimořádné okamžité pomoci, považuje ze osoby v hmotné nouzi (Beck, 2018, s. 175).

Existuje šest základních typů mimořádné okamžité pomoci, podle důvodu, které má dávka vyřešit, jedná se o mimořádnou okamžitou pomoc:

1. **Z důvodu hrozby vážné újmy na zdraví** – v případě, že osobě hrozí vážná újma na zdraví, považuje se za osobu v hmotné nouzi, i v případě že nesplňuje podmínky pro přiznání příspěvku na živobytí. U tohoto druhu MOP se přihlíží pouze příjmům, celkovým sociálním a majetkovým poměrům osoby ohrožené újmou na zdraví. Tato dávka lze poskytnout i osobám bez bydliště a osobám bez legálního pobytu v České republice. Výše této dávky se stanoví k doplnění příjmů do výše existenčního minima a u nezaopatřeného dítěte do příslušné výše životního minima.
2. **Z důvodu vážné mimořádné události** – osoba, kterou postihne vážná mimořádná událost, může být orgánem v hmotné nouzi považována za osobu v hmotné nouzi, pokud její celkové sociální a majetkové poměry jí neumožňují překonat nepříznivou situaci vlastními silami. Dávku lze poskytnout pouze jedné ze společně posuzovaných osob. Za vážnou mimořádnou událost se považuje povodeň, zemětřesení, větrná pohroma, požár apod. Výše této dávky se stanoví dle majetkových poměrů a příjmové situaci žadatele až do 15násobku částky životního minima jednotlivce.
3. **Z důvodu potřeby úhrady jednorázového výdaje** – za osobu v hmotné nouzi lze považovat rovněž osobu, která nemá vzhledem k svým příjmům, celkovým a sociálním poměrům dostatečné prostředky k úhradě nutného jednorázového výdaje. Tímto jednorázovým výdajem je např. úhrada správního poplatku, noclehu, jízdného, popřípadě na úhradu jistoty, stěhování atd. Výše této dávky se stanoví na základě správního uvážení až do výše jednorázového výdaje, ale nemusí být plně žádosti vyhověno. Dalším faktorem pro rozhodování výše úhrady výdaje je posouzení nezbytnosti výdaje a jeho ekonomická náročnost.

4. **Na úhradu nákladů spojených s pořízením nebo opravou nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby** – osobou v hmotné nouzi lze považovat i osobu, která vzhledem ke svým příjmům a celkovým majetkovým a sociálním poměrům nemá dostatečné finanční prostředky na úhradu nákladů spojených s pořízením nebo opravou nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby. Těmito nezbytnými základními předměty dlouhodobé potřeby jsou např. postel, matrace, pračka a lednice. Výše této dávky se stanoví až do výše nákladů, za podmínky, že součet dávek MOP tohoto typu v rámci kalendářního roku nesmí překročit 10násobek životního minima jednotlivce.
5. **Na úhradu odůvodněných nákladů souvisejících se vzděláním nebo zájmovou činností nezaopatřeného dítěte a na zajištění nezbytných činností souvisejících se sociálně-právní ochranou dětí** – orgán hmotné nouze může považovat osobou v hmotné nouzi i osobu, která vzhledem ke svým příjmům a celkovým majetkovým a sociálním poměrům nemá prostředky na úhradu odůvodněných nákladů souvisejících na vzdělání nebo zájmovou činnost nezaopatřeného dítěte. Výše této dávky se stanoví až do výše těchto nákladů, za podmínky, že součet dávek MOP tohoto typu v rámci kalendářního roku nesmí překročit 10násobek životního minima jednotlivce.
6. **Z důvodu ohrožení sociálním vyloučením** – osobou v hmotné nouzi lze považovat osobu, která je v daném okamžiku s přihlédnutím k nedostatku finančních prostředků a neuspokojivému sociálnímu zázemí nemůže řešit svou situaci a je v situaci ohrožení sociálním vyloučením. Jedná se zejména o situace, kdy je osoba propuštěna z výkonu trestu, propuštění po ukončení léčby chorobných závislostí nebo osoba bez přístřeší, jejíž důležité potřeby nejsou uspokojivě naplněny. Výše této dávky se stanoví jednorázově maximálně do výše 1 000 Kč, za podmínky, že součet dávek MOP tohoto typu v rámci kalendářního roku nesmí překročit 4násobek životního minima jednotlivce (Břeská, 2019, s. 84-89).

V závislosti na typu mimořádné okamžité pomoci jsou upraveny okruhy společně posuzovaných osob. U dávek mimořádné okamžité pomoci v případě hrozby vážné újmy na zdraví, úhrady nezbytného jednorázového výdaje a ohrožení osoby sociálním vyloučením je žadatel posuzován jako jednotlivec bez společně posuzovaných osob. U ostatních typů dávek mimořádné okamžité pomoci je žadatel posuzován společně s ostatními SPO (Beck, 2018, s. 176-177). Mimořádná okamžitá pomoc je vyplácena bezodkladně (Zákon č. 111/2006 Sb., § 43).

3.4 Dávky určené osobám se zdravotním postižením

První dávkou určenou osobám se zdravotním je příspěvek na péči, který je upraven zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Dalšími peněžitými dávkami jsou příspěvek na mobilitu a příspěvek na zvláštní pomůcku a nepeněžitá dávka průkaz osoby se zdravotním postižením. Tyto posledně jmenované dávky se řídí zákonem č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením.

3.4.1 Příspěvek na péči

Příspěvek na péči je určen osobám se zhoršeným zdravotním stavem, které potřebují pomoc jiného člověka k zajištění péče o svou osobu. Pomáhá s úhradou za poskytovanou péči, kterým může být člen rodiny nebo poskytovatel sociálních služeb, kdo bude o osobu pečovat volí žadatel. Dávka je vyplácena každý měsíc (Průvodce pro seniory, 2022, s. 32).

Nárok na příspěvek má osoba starší jednoho roku, která při zvládání základních životních potřeb potřebuje z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu pomoc jiné osoby. Nárok na dávku vzniká podáním žádosti o dávku (Čeledová, 2020, s. 164-165). Při posuzování stupně závislosti žadatele o dávku se hodnotí jeho schopnost zvládat následující životní potřeby:

- mobilita,
- orientace,
- komunikace,
- oblékání a obouvání,
- stravování,
- tělesná hygiena,
- péče o zdraví,
- výkon fyziologické potřeby,
- osobní aktivity,
- péče o domácnost (neposuzuje se u osob do 18 let) (Příspěvek na péči, 2022).

Výše příspěvku je odvislá od věku žadatele a stupně závislosti, která se určuje v závislosti na tom kolik životních potřeb není osoba schopna zvládat. Stupně závislosti u osob do 18 let:

- stupeň I (lehká závislost) – osoba není schopna zvládat 3 základní životní potřeby,

- stupeň II (střední těžká závislost) – osoba není schopna zvládat 4 nebo 5 základní životních potřeb,
- stupeň III (těžká závislost) – osoba není schopna zvládat 6 nebo 7 základní životních potřeb,
- stupeň IV (úplná závislost) – osoba není schopna zvládat 8 nebo 9 základní životních potřeb a vyžaduje každodenní mimořádnou péči jiné fyzické osoby.

U osoby do 18 let se při stanovení stupně závislosti nepřihlíží k potřebě péče, která vyplývá z věku posuzované osoby a tomu adekvátnímu stupni bio-psycho-sociálního vývoje (Čeledová, 2020, s. 170).

Stupně závislosti u osob starší 18 let věku:

- stupeň I (lehká závislost) - osoba není schopna zvládat 3 nebo 4 základní životní potřeby,
- stupeň II (středně těžká závislost) - osoba není schopna zvládat 5 nebo 6 základní životní potřeb,
- stupeň III (těžká závislost) - osoba není schopna zvládat 7 nebo 8 základní životní potřeb,
- stupeň IV (úplná závislost) - osoba není schopna zvládat 9 nebo 10 základní životních potřeb a vyžaduje každodenní mimořádnou péči jiné fyzické osoby (Zákon č. 108/2006 Sb., § 8).

Tabulka 3 obsahuje částky výše příspěvku na péči pro osoby do 18 let věku a tabulka 4 pro osoby starší 18 let věku.

Tabulka 3 Výše příspěvku pro osoby do 18 let věku za kalendářní měsíc

stupeň závislostí	výše příspěvku
I stupeň (lehká závislost)	3 300 Kč
II stupeň (středně těžká závislost)	6 600 Kč
III stupeň (těžká závislost)	13 900 Kč
IV stupeň (úplná závislost)	19 200 Kč

zdroj: vlastní zpracování, MPSV (2022)

Tabulka 4 Výše příspěvku pro osoby starší 18 let věku za kalendářní měsíc

stupeň závislostí	výše příspěvku
I stupeň (lehká závislost)	880 Kč
II stupeň (středně těžká závislost)	4 400 Kč
III stupeň (těžká závislost)	12 800 Kč
IV stupeň (úplná závislost)	19 200 Kč

zdroj: vlastní zpracování, MPSV (2022)

Na základě podané žádosti provede sociální pracovník příslušné pobočky ÚP sociální šetření v přirozeném sociální prostředí žadatele, kde zjišťuje jeho schopnost samostatného života. Následně zašle krajská pobočka ÚP žádost okresní správě sociálního zabezpečení k posouzení stupně závislosti žadatele. Příslušná pobočka ÚP po doručení výsledku posouzení z příslušné okresní správy sociálního zabezpečení vydá rozhodnutí o přiznání nebo nepřiznání dávky a v jakém stupni závislosti (Příspěvek na péči, 2022).

3.4.2 Průkaz osoby se zdravotním postižením

Průkaz osoby se zdravotním postižením není peněžitou dávkou, ale jistým benefitem, který je podmínkou pro přiznání dvou peněžitých dávek, kterými jsou příspěvek na mobilitu a příspěvek na zvláštní pomůcku. Nárok na průkaz OZP má osoba starší než 1 rok, která je tělesně, smyslově nebo duševně postižena, pokud toto postižení má charakter dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu. Kdy toto postižení ji omezuje v oblasti pohyblivosti nebo orientace, nebo trpí poruchou autistického spektra (Čeledová, 2020, s. 206-207).

Existují tři typy průkazů OZP, které se liší v benefitech, na které má jejich držitel nárok. Typ přiznaného průkazu je závislý na stupni postižení žadatele. Jedná se následující typy:

- Průkaz TP – nárok na něj má osoba se středně těžkým postižením pohyblivosti nebo orientace. Držitel tohoto průkazu má nárok na vyhrazené místo k sezení ve veřejné dopravě MHD a dále má přednost při osobním projednávání svých záležitostí na úradech.
- Průkaz ZTP – nárok na něj má osoba s těžkým funkčním postižením pohyblivosti nebo orientace. Držitel tohoto průkazu má nárok na výhody uvedené u průkazu TP, dále na bezplatnou přepravu v MHD a na slevu 75 % jízdného ve 2. třídě ve vlakové přepravě a 75 % v pravidelné vnitrostátní autobusové přepravě.
- Průkaz ZTP/P – nárok na něj má osoba se zvlášť těžkým funkčním postižením pohyblivosti a zvlášť těžkým funkčním postižením orientace. Držitel tohoto průkazu má nárok na vyhrazené místo k sezení ve veřejné dopravě, přednosti při osobním projednávání svých záležitostí, bezplatnou dopravu v MHD, na slevu 75 % jízdného ve 2. třídě ve vlakové přepravě a 75 % v pravidelné vnitrostátní autobusové přepravě, dále na bezplatnou dopravu svého

průvodce v MHD a vnitrostátní hromadné dopravě osob a osoby nevidomé na bezplatnou dopravu vodičího psa, pokud je nedoprovází průvodce.

Dalšími nenárokovými benefity spojenými s průkazy ZTP a ZTP/P jsou poskytnutí slev ze vstupného na filmová, divadelní představení, jiné kulturní a sportovní akce a koncerty (Čeledová, 2020, s. 208-213).

Na základě podané žádosti o přiznání průkazu OZP zašle krajská pobočka ÚP žádost okresní správě sociálního zabezpečení k posouzení zdravotního stavu osoby. Následně příslušná pobočka ÚP po doručení výsledku posouzení z příslušné okresní správy sociálního zabezpečení vydá rozhodnutí o přiznání nebo nepřiznání průkazu OZP. Po předložení fotografie žadatele a úhradě správního poplatku vydá krajská pobočka Úřadu práce průkaz OZP (Průkaz OZP, 2022).

3.4.3 Příspěvek na mobilitu

Příspěvek na mobilitu je nárokovou opakující se dávkou, která je vyplácena zpětně za předchozí měsíc v měsíční periodicitě. Nárok na dávku má osoba starší 1 roku, které byl přiznán průkaz ZTP nebo ZTP/P a opakovaně se v průběhu kalendářního měsíce za úhradu dopravuje anebo je dopravována. Další podmínkou je, že nejsou žadateli poskytovány pobytové služby dle zákona o sociálních službách (např. v domově pro seniory, v domově pro osoby se zdravotním postižením, ve zdravotnickém zařízení ústavní péče). Nárok na výplatu dávky nevzniká za kalendářní měsíc, kdy je oprávněná osoba po celý tento měsíc hospitalizována a její zde poskytována zdravotní péče (Čeledová, 2020, s. 233). Splnění podmínky opakovaného dopravování za úhradu žadatel prokazuje čestným prohlášením. Výše dávky činí za kalendářní měsíc 550 Kč (Zákon č. 329/2011 Sb., § 6-7).

3.4.4 Příspěvek na zvláštní pomůcku

Příspěvek na zvláštní pomůcku je dávkou jednorázovou sloužící k úhradě pořizovacích nákladů na zvláštní pomůcku. Přehled druhů a typů zvláštních pomůcek je vyjmenován ve vyhlášce č. 388/2011 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením, zahrnuje například. osobní automobil, vodičího psa, úpravy bytu atd. Cílem zvláštních pomůcek je usnadnit sebeobsahu, sloužit k práci, studiu nebo styku s okolím. Příspěvek se poskytuje na pomůcku v základním provedení, která vzhledem ke zdravotnímu stavu žadatele plně vyhovuje

a zároveň splňuje podmínku nejmenší ekonomické náročnosti (Průvodce pro seniory, 2022, s. 37-38).

Nárok na tuto dávku má osoba, která má těžkou vadu nosného aparátu, těžké sluchové anebo zrakové postižení, zdravotní postižení interní povahy, které způsobuje těžké omezení pohyblivosti nebo osoba s těžkou demencí, která není schopna chůze. Tyto vady a postižení musí splňovat podmínku, že svým charakterem se jedná o dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav. Za dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav se považuje nepříznivý zdravotní stav, který podle poznatků lékařské vědy trvá nebo má trvat déle než jeden rok (Příspěvek na zvláštní pomůcku, 2022).

Pro poskytnutí dávky jsou podmínkou i věk oprávněné osoby. Osoba starší 3 let může žádat o příspěvek na zvláštní pomůcku na pořízení motorového vozidla, stropního zvedacího systému, schodolezu, schodišťové sedačky, svislé nebo šikmé zvedací plošiny eventuálně na úpravu bytu. Osoba starší 15 let může žádat o poskytnutí příspěvku na vodícího psa a osoba starší 1 roku v ostatních případech. Další podmínkou je, že osoba může zvláštní pomůcku využívat a dále využívat ve svém sociálním prostředí koncerty (Čeledová, 2020, s. 237).

Pro přiznání příspěvku na zvláštní pomůcku jsou dále posuzovány příjmy žadatele, popř. příjem osob s ní společně posuzovaných. V případě žádosti na pořízení zvláštní pomůcky v hodnotě nižší než 10 000 Kč se příspěvek poskytne osobě, jejíž příjem nebo příjem SPO je nižší než osminásobek životního minima jednotlivce nebo životního minima SPO. U příspěvku na zvláštní pomůcku v ceně do 10 000 Kč spoluúčast osoby činí 1 000 Kč. Příspěvek lze z důvodu hodných zvláštního zřetele poskytnout, i v případě kdy příjem osoby a SPO přesahuje 8násobek životního minima. V případě příspěvku na zvláštní pomůcku, jejíž cena je vyšší než 10 000 Kč je spoluúčast osoby stanovena na 10 % z ceny zvláštní pomůcky. Pokud osoba má nedostatek finančních prostředků na úhradu spoluúčasti, může požádat krajskou pobočku na snížení spoluúčasti, minimální výše je 1 000 Kč (Zákon č. 329/2011 Sb., § 10).

Maximální výše příspěvku na pořízení motorového vozidla je 200 000 Kč, se zvyšujícím se příjmem osoby případně okruhu SPO se výše příspěvku snižuje. Minimální výše dávky je 100 000 Kč. Příspěvek na zvláštní pomůcku může být přiznán v maximální výši 350 000 Kč s výjimkou pořízení plošiny, kdy může jeho maximální výše dosahovat 400 000 Kč. Úhrn vyplacených příspěvků na zvláštní pomůcku nemůže v 60 po sobě jdoucích kalendářních měsících přesáhnout částku 800 000 Kč nebo v případě, že byl

v tomto období poskytnut příspěvek na pořízení plošiny částku 850 000 Kč (Příspěvek na zvláštní pomůcku II., 2022).

3.5 Zneužívání sociálních dávek

Definice termínu zneužívání sociálních dávek není jednoznačně stanovena. Jinak si představí podstatu tohoto problému politik, běžný občan anebo zaměstnanec Úřadu práce, který se s ním často setkává.

Důležité je si uvědomit, že neexistuje u této problematiky přesná statistika, protože ne ve všech případech, kdy vznikne na dávce přeplatek je jeho příčinou úmyslné zneužití dávky. K jednoznačnému prokázání podvodu ve smyslu jednání za účelem vedoucím k obejití zákona, vyžaduje vysoce individualizovanou práci úředníků Úřadu práce ČR (Zneužívání sociálních dávek, 2020).

3.5.1 Přeplatky v nepojistných sociálních dávkách

Podle zákona o státní sociální podpoře, platí, že pokud příjemce dávky přijal dávku nebo její část neprávem, ačkoliv z okolností musel předpokládat, že mu byla dávka vyplacena neprávem nebo ve vyšší částce, než mu náležela, je povinen neprávem přijaté částky vrátit. Jestliže způsobí osoba s oprávněnou osobou společně posuzována, že dávka byla vyplacena neprávem nebo v nesprávné výši čímž vznikl přeplatek na dávce, je tato osoba povinna jej nahradit. Pokud oprávněná osoba i osoba společně s ní posuzovaná způsobily přeplatek na dávce, odpovídají za vrácení přeplatku na dávce společně a nerozdílně, vypořádají se vzájemně podle míry zavinění. Nárok na vrácení dávky poskytnuté neprávem nebo v nesprávné výši zaniká uplynutím tří let ode dne, kdy byla dávka vyplacena. Povinnost vrátit přeplatek nevzniká, jestliže tento přeplatek nepřesahuje částku 100 Kč u jednoho druhu dávky. Přeplatek na rodičovském příspěvku nevzniká za dobu, po kterou byl rodiči vyplacen rodičovský příspěvek z důvodu péče o dítě, které přestalo být nejmladším dítětem v rodině, pokud na tuto dobu rodiči náležel rodičovský příspěvek z důvodu péče o později narozené dítě, které se stalo nejmladším dítětem v rodině, a to v případech, kdy není nárok

na jednorázovou výplatu částky rodičovského příspěvku. O povinnosti vrátit přeplatek rozhoduje krajská pobočka Úřadu práce, která dávku vyplácí nebo naposledy vyplácela. Částky neprávem přijaté mohou být sráženy též z běžně vyplácené nebo později přiznané

dávky, a to i v případě, že jde o jinou dávku podle tohoto zákona, než na jaké vznikl přeplatek (Zákon č. 117/1995 Sb., § 62).

Podle zákona o hmotné nouze příjemce dávky, který přijímal dávku, ačkoliv musel z okolností předpokládat, že tato dávka byla vyplacena neprávem nebo ve vyšší částce, než náležela, nebo jestliže dávka byla přiznána nebo její výše stanovena na základě nepravdivých, neúplných nebo zkreslených údajů, sdělených příjemcem, je povinen částky neprávem přijaté vrátit. Pokud osoba společně posuzovaná s příjemcem dávky způsobila, že dávka byla poskytována neprávem, ačkoliv to musela z okolností předpokládat, je povinna neoprávněně poskytnuté částky vrátit. V případě, že osoba nevyužije mimořádnou okamžitou pomoc k účelu, pro který byla určena, popřípadě využije pouze její část, jedná se o přeplatek a osoba je povinna mimořádnou okamžitou pomoc, popřípadě její část, vrátit orgánu pomoci v hmotné nouzi. Jestliže přeplatek na dávce způsobil příjemce dávky nebo osoba s ní společně posuzovaná odpovídají orgánu pomoci v hmotné nouzi, který dávku vyplatil, za vrácení přeplatku na dávce společně a nerozdílně. Povinnost vrátit přeplatek nevzniká, jestliže tento přeplatek nepřesahuje částku 100 Kč u jednoho druhu dávky. O povinnosti vrátit dávku nebo její část podle odstavců rozhoduje orgán pomoci v hmotné nouzi, který dávku vyplácí nebo naposledy vyplácel. Částky neprávem přijaté mohou být sráženy též z běžně vyplácené nebo později přiznané opakující se dávky; po provedení srážky musí povinné osobě zůstat nejméně částka ve výši existenčního minima, a v případě dalších povinných společně posuzovaných osob, nejméně částka ve výši existenčního minima, a jsou-li mezi společně posuzovanými osobami též nezaopatřené děti, nejméně částka ve výši jejich životního minima, a to každé z těchto osob. Povinnost vrátit dávku poskytnutou neprávem nebo v nesprávné výši zaniká uplynutím 3 let ode dne, kdy byla dávka vyplacena. (Zákon č. 111/2006 Sb., § 51)

V zákoně č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách upravují přeplatky a povinnosti žadatelů o dávky obdobně.

3.5.2 Zneužívání dávek

Definice zneužívání dávek je podle Lánského následující. „Sociální dávky jsou v podstatě výplatou (a tedy i příjmem), který získává příjemce dávky ve chvíli, kdy nastane zákonem definovaná „pojistná událost“. V této souvislosti se jedná o události spjaté s krizovou či nevyhovující sociálně-ekonomickou situací příjemce (žadatele) a zpravidla

také jeho domácnosti. Pod pojmem zneužívání sociálních dávek si tak lze představit dvě situace a definovat je proto možné zneužívání dvojího typu:

- „pojistná“ událost ve skutečnosti nenastala: dávku získal někdo výslovným podvodem, žádnou státní pomoc nepotřeboval;
- událost nastala, ale v menším rozsahu, nebo dávka nebyla použita pro daný účel: nejsou splněna aktuálně daná kritéria (připomeňme, že se často mění)“ (Kdo zneužívá sociální dávky?, 2012, s. 5).

Třetím typem zneužívání dávek je podle Lánského (Lánský, 2020, s. 9) je nesprávné použití dávky, tedy pokud příjemce dávky tuto dávku použije v rozporu se záměrem poskytovatele. Tento typ zneužití je určit vzhledem k tomu, že zákony zcela přesně nevymezují, jak mají přesně příjemci dávek tyto dávky skutečně využívat. Jejich použití se předpokládá podle konkrétních potřeb, kterým je daná dávka určena (Lánský, 2020, s. 9).

Téma zneužívání sociálních dávek je v České republice pravidelnou součástí veřejné diskuse. Většina občanů si tento problém spojuje především s Romy a vyloučenými lokalitami. Podle Šabatové „Zvýšené používání slovního obratu „zneužívání dávek“, stejně jako jiné výroky, že sociální systém tu není pro ty, kteří nechtějí pracovat, ale pro ty, kteří ho opravdu potřebují, a další řeči o nabobtnalém sociálním systému – o otesánkovi – měly za úkol, jsem o tom hluboce přesvědčena, připravit lidi na to, že se výrazně osekají a zpřísní podpůrné sociální systémy – především systém státní sociální podpory a systém pomoci v hmotné nouzi. Šlo o jakýsi zastírací manévr, kouřovou clonu, která měla odpoutat pozornost lidí od toho, že sociální reformy budou útokem na jejich zabezpečení, na jejich sociální a životní úroveň.“ (Kdo zneužívá sociální dávky?, 2012, s. 14).

„Zneužití dávky může nastat, když jde o vědomé zneužívání, kdy zákon umožňuje poskytnout dávku i tomu, kdo by za normálních (standardních) okolností dávku nemohl získat, za druhé jde o zneužívání v případech, kdy klient uvedl nesprávné údaje a na jejich základě dostává dávku, což je následně možné sankcionovat, a konečně za třetí, když pracovník klientovi poskytne dávku při toleranci některé ze stanovených podmínek nároku. Zatímco dvě posledně jmenované situace lze dodatečně vypořádat, obtížnější je to s možností vyloučit absolutně prostor pro zneužití v právní normě, a to při dynamicky se měnících sociálně-ekonomických, majetkových rodinných a dalších poměrech klientů. Jde také o již zmíněný problém „naučení se“ využívat dávku a případné nalezení „mezery“ v právní normě. Nezbyvá než takové mezery a disparity odhalit a rychle změnit normu. To opět zdůrazňuje potřebu, aby zákon obsahoval jen nezbytně nutná ustanovení,

ale parametrické záležitosti by byly řešeny na rychle změnitelné právní úrovni“ (Pruša, 2014, s. 135-136).

Podle Lánského (Lánský, 2020, s. 13-23) z dávek státní sociální podpory může být zneužívána je příspěvek na bydlení, cestou nepřiznání veškerých příjmů nebo uzavřením nájemní smlouvy ve výši komerčního nájmu mezi rodiči a dětmi. Dále uvádí možné zneužití přídatku na dítě, a to cestou nedokládání veškerých příjmů. U dalších dávek ze systému státní sociální podpory, kterými jsou rodičovský příspěvek, porodné, pohřebné je jejich zneužití prakticky vyloučené. U dávek hmotné nouze je podle Lánského zneužívání dávek příjemci prakticky vyloučeno. V poslední oblasti dávek osobám se zdravotním postižením je z jejich povahy a vzhledem k prozkoumávání zdravotního stavu žadatelů před přiznáním dávky je jejich zneužívání prakticky vyloučeno.

„Jednou z možností prevence i odhalování zneužívání sociálních dávek je důsledná kontrola. Je však zřejmé, že kontrolovat, jak byly prostředky poskytnuté občanu, respektive rodině využity, je velmi náročné. Nejde ovšem o problém makroekonomický, jak se o něm hovoří, ale o prostor pro sociální práci. Zvláště u osob, které dlouhodobě setrvávají ve stavu hmotné nouze, popřípadě je nutno jim z jiných důvodů pomáhat k opětovnému získání soběstačnosti, je tato kontrola nezbytná a je součástí intenzivní sociální práce (Pruša, 2014, s. 137).

3.5.3 Příklady odhalených případů zneužívání dávek

Jedním z případů se týká příspěvku na péči, kdy po úmrtí oprávněné osoby její manžel, který byl zároveň pečující osobou, neoznámil úmrtí své ženy a dávku dále pobíral. Tyto neoprávněně vyplacené prostředky užíval pro svou potřebu. Celková výše škody dosáhla téměř 400 tisíc Kč. Toto zneužívání odhalily zaměstnankyně příslušného kontaktního pracoviště ÚP v okamžiku, kdy jim byl udělen přístup do evidence obyvatel. Případ byl předán Policii ČR a skončil u soudu, kde byl manžel odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody (Zneužívání dávek výrazně vzrostlo, padlo už i několik obvinění, 2016).

Žena z Benešovska tvrdila, že nemá žádné finanční prostředky a ani možnost výdělků. Ve skutečnosti ale měla zaměstnání v soukromé společnosti a pracovní činnost vykonávala na základě živnostenského oprávnění. Tímto způsobem se neoprávněně obohatila o více než 230 000 Kč z dávek pomoci v hmotné nouzi a z příspěvku na bydlení. Jako důvod svého jednání uvedla, že měla značné dluhy, které nevěděla, jak splácet. Za toto

zneužití sociálních dávek byla žena obviněna z trestného činu podvodu a byla na ní podána obžaloba státním zástupcem (Stulíková, 2015).

Žena z Prachaticka při posuzování nároku na příspěvku na bydlení, zamlčela příjmy další osoby, která s ní trvale žila ve společném obydlí, čímž tento příspěvek pobírala neoprávněně. Tímto podvodným jednáním způsobila škodu více jak 40 000 Kč (Joklová, 2016).

4 Analytická část

4.1 Statistky NSD

Pro analýzu zneužívání nepojistných sociálních dávek je potřeba si uvědomit jaké dávky a v jaké celkové výši jsou finančně pro státní rozpočet náročné. Dále jakým způsobem k vzniku přeplatků dochází a zda lze každý přeplatek na dávce považovat za zneužívání těchto dávek. Způsob, jakým je ze strany Úřadu práce nakládáno s těmito pohledávkami a jaká jsou pravidla jejich vymáhání. Všechny tyto poznatky jsou nezbytné pro objasnění stavu věci a formulaci navrhovaných opatření.

4.1.1 Rozpočtové výdaje MPSV

Výdaje rozpočtové kapitoly ministerstva práce a sociálních věcí zahrnují veškeré sociální dávky, tedy dávky pojistné i nepojistné. V tabulce číslo 5 je uvedena celková částka výdajů na sociální dávky resortu MPSV v letech 2015-2021 vyjma provozních výdajů. Největší výdajovou položkou resortu jsou neustále rostoucí dávky důchodové pojištění.

Tabulka 5 Přehled vyplacených nepojistných sociálních dávek (v tis Kč)

Druh výdaje	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015
Výdaje celkem	771 257 469	767 354 520	645 427 654	602 940 847	569 811 891	551 095 318	545 362 745
Dávky důchodového pojištění	519 000 000	509 009 810	460 728 558	424 200 000	405 353 000	390 285 000	385 904 593
Dávky státní sociální podpory a pěstounské péče	50 070 169	53 485 244	39 137 322	41 600 000	38 982 754	39 008 474	38 820 000
Dávky nemocenského pojištění	51 548 000	57 028 000	39 100 000	34 460 000	28 700 000	26 500 000	24 380 000
Dávky pomoci v hmotné nouzi	5 458 155	4 900 949	4 799 456	7 781 660	8 691 790	10 516 266	11 614 899
Dávky osobám se zdravotním postižením	2 750 000	2 800 000	2 800 000	2 900 000	2 200 000	2 100 000	2 468 194
Ostatní sociální dávky	66 500	2 000	2 000	4 000	4 000	4 000	4 000
Podpory v nezaměstnanosti	10 080 665	10 850 000	8 193 088	7 780 000	8 164 545	8 450 000	10 580 000
Příspěvek na péči	33 000 000	33 350 000	30 000 000	26 200 000	25 300 000	23 160 000	21 350 000

zdroj: vlastní zpracování, Ministerstvo práce a sociálních věcí (2022)

4.1.2 Rozpočtové výdaje na NSD

Vývoj rozpočtových výdajů na jednotlivé oblasti nepojistných sociálních dávek, mimo dávek pěstounských a náhradního výživného, ilustrují konečnou výši rozpočtových výdajů v letech 2014-2021. V tabulce 6 je uveden objem vyplacených nepojistných sociálních dávek v tis. Kč a počet vyplacených dávek v tisících.

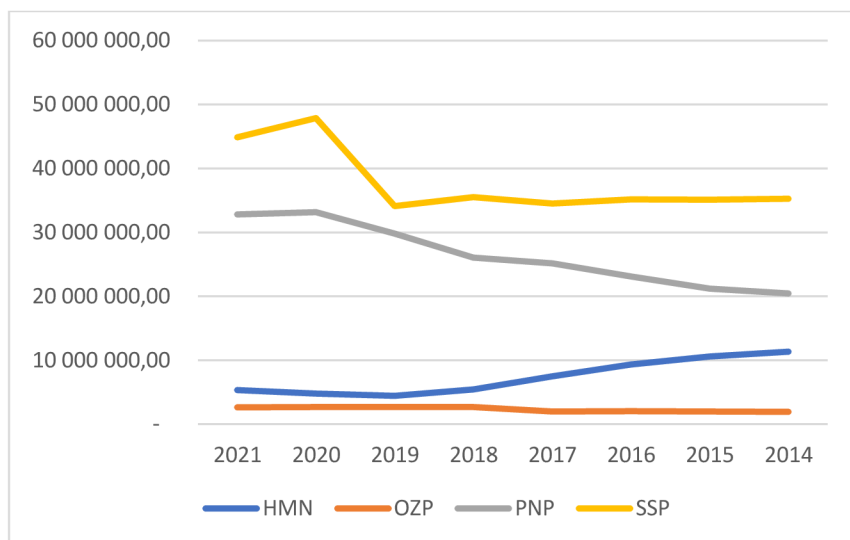
Tabulka 6 Vyplacené nepojistných sociálních dávek v letech 2014-2021 (v tis.)

Rok	HMN		OZP		Příspěvek na péči		SSP	
	objem v tis. Kč	počet v tis.	objem v tis. Kč	počet v tis.	objem v tis. Kč	počet v tis.	objem v tis. Kč	počet v tis.
2021	5 332 793	1 249	2 615 917	3 064	32 793 101	4 291	44 855 403	8 162
2020	4 799 809	1 159	2 681 479	3 165	33 153 189	4 399	47 852 653	8 363
2019	4 438 449	1 188	2 690 545	3 147	29 822 025	4 364	34 114 447	8 282
2018	5 426 112	1 469	2 666 354	3 096	26 067 510	4 331	35 509 017	8 870
2017	7 499 758	1 930	1 997 097	2 830	25 174 334	4 002	34 486 754	9 674
2016	9 346 781	2 425	2 045 074	2 746	23 104 516	3 919	35 149 364	10 321
2015	10 592 491	2 769	1 975 866	2 889	21 213 131	4 095	35 136 262	11 213
2014	11 352 019	2 903	1 943 612	2 802	20 441 614	4 027	35 265 377	11 417
Celkem	58 788 213	15 091	18 615 945	23 738	211 769 421	33 428	302 369 278	76 301

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR (2022)

Pro názornou ilustraci je uvedeno v následujícím grafu i grafické znázornění vyplacených dávek. Zde lze pozorovat značný nárůst objemu vyplacených dávek SSP v letech 2020-2021 při téměř neměnné výši počtu žádostí. Toto zvýšení je dáno navýšením celkové částky rodičovského příspěvku v roce 2020 a dále nárůstem životního minima. Je vidět stabilně rostoucí trend u příspěvku na péči, který souvisí se stárnutím populace, prodlužující se dobou dožití a rostoucím počtem starobních důchodců, kteří jsou ve větší části příjemci těchto dávek. U dávek hmotné nouze pozorujeme od roku 2014 neustálý pokles počtu a objemu dávek až do roku 2021, kdy dochází k mírnému růstu, který je způsoben koronavirovou situací v ČR.

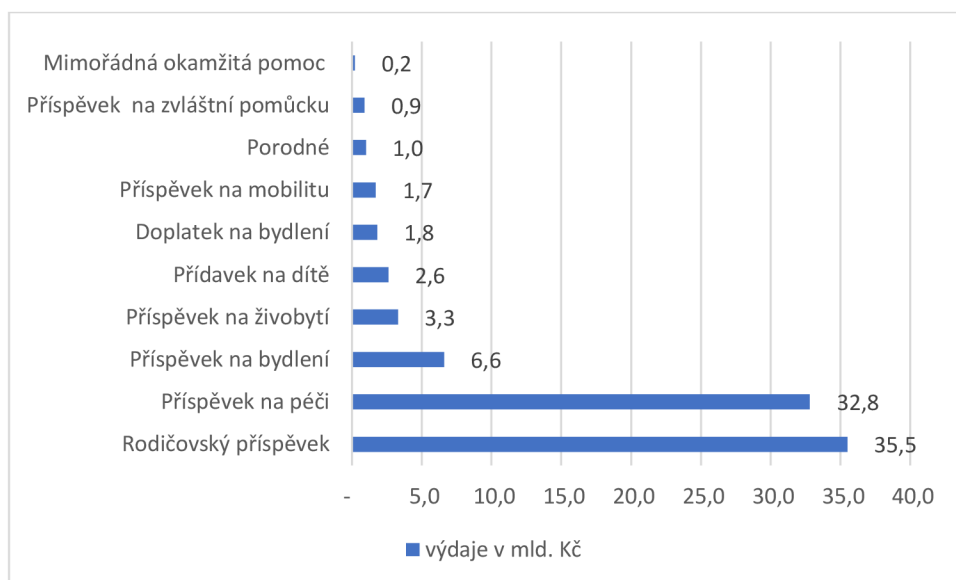
Graf 1 Přehled vyplacených NSD v letech 2014-2021

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR (2022)

Z dat vyplývá, že nejvíce prostředků vyhrazených na nepojistné sociální dávky plyne na úhradu dávek státní sociální podpory a příspěvku na péči. Z grafu číslo 2 je zřejmé, že finančně nejnáročnější nepojistnou sociální dávkou je rodičovský příspěvek a příspěvek na péči.

Graf 2 Finanční náročnost dávek za rok 2021

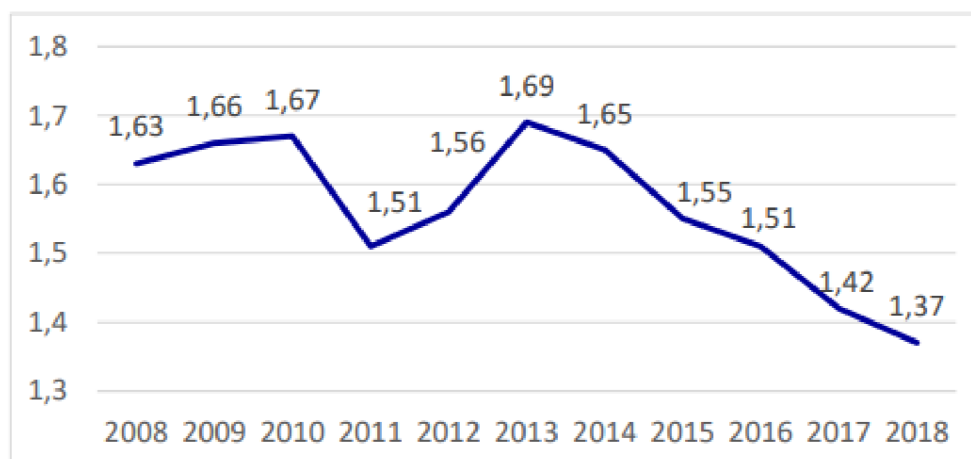
zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR (2022)

Graf 3 ilustruje stabilně klesající podíl státních výdajů na nepojistné sociální dávky na HDP v letech 2008-2018. Jedná se o data před koronavirovou krizí v letech

2020-2021 a energetickou krizí roku 2022, kdy dochází k opakovaným zásahům vlády do dávkových systémů vedoucím k jejich zvyšování s cílem pomoci řešit ekonomickou situaci obyvatel ČR. Tento faktor zvyšuje objem vyplacených finančních prostředků v roce 2022 a to ovlivňováním základních dávkových mechanismů, kterými jsou existenční a životní minimum a normativní náklady na bydlení.

Další zvyšování vládních výdajů na nepojistné sociální dávky v roce 2022 je způsobeno nově vzniklými dávkami, kterými jsou humanitární dávka a dávka pro solidární domácnost, které byly vytvořeny z důvodu válečného konfliktu na Ukrajině a přílivu válečných uprchlíků do ČR. Další novou dávkou je jednorázový příspěvek 5 000 Kč na dítě, která má pomoci rodinám s dětmi do 18 let s příjmem do 1 mil. Kč hrubého v období vysokého růstu cen. Další výdaje budou potřebné na nově modifikovanou dávku na mobilitu, v rámci, které chce nově MPSV přispívat na vysoké náklady na elektrickou energii osobám, které celý kalendářní měsíc využívají zdravotní prostředek pro domácí oxygenoterapii.

Graf 3 Podíl výdajů na nepojistné dávky na HDP (%)

zdroj: (Podíl výdajů NSD na HDP, 2022)

Tabulka 7 uvádí objemy a počty vyplacených dávek na jednotlivé oblasti nepojistných sociálních dávek mimo dávek pěstounských a náhradního výživného v roce 2021 v členění po jednotlivých krajích. V tabulce je možné pozorovat, že v rámci Moravskoslezského kraje byl v roce 2021 vyplacen největší objem finančních prostředků určených na výplatu nepojistných sociálních dávek v rámci ČR. V rámci Moravskoslezského kraje bylo na dávkách hmotné nouze vyplaceno 22 % prostředků z celkového objemu konečného rozpočtu určeného na výplatu těchto dávek v ČR.

U ostatních dávkových systémů dosahovaly výdaje Moravskoslezského kraje 12 % z celkového objemu konečného rozpočtu určeného na tyto dávky.

V pořadí druhým krajem s největším objemem vynaložených finančních prostředků na výplatu nepojistných sociálních dávek v rámci ČR je Ústecký kraj. V rámci Ústeckého kraje bylo na dávkách hmotné nouze vyplaceno 15 % prostředků z celkového objemu konečného rozpočtu určeného na výplatu těchto dávek v ČR. Na ostatních dávkových systémech dosahovaly výdaje Ústeckého kraje 8 % z celkového objemu konečného rozpočtu určeného na tyto dávky.

Tabulka 7 Výdaje na NSD v roce 2021 podle krajů (v tis.)

Kraj	HMN		DOZP		Příspěvek na péči		SSP	
	objem (v tis. Kč)	počet (v tis.)	objem (v tis. Kč)	počet (v tis.)	objem (v tis. Kč)	počet (v tis.)	objem (v tis. Kč)	počet (v tis.)
GŘ ÚP ČR	0	0	0	0	0	0	1 082	0
Hlavní město Praha	568 269	117 016	205 062	254 849	2 726 565	365 866	5 858 456	784 186
Jihočeský kraj	203 836	49 737	166 640	198 156	2 005 820	260 162	2 494 893	454 858
Jihomoravský kraj	545 132	114 018	321 031	378 371	4 058 580	523 133	5 194 310	893 785
Karlovarský kraj	219 701	54 983	63 618	73 194	867 202	113 508	1 140 390	253 554
Královéhradecký kraj	188 660	44 346	143 810	173 854	1 829 154	242 985	2 237 442	406 046
Liberecký kraj	225 915	52 509	133 889	165 170	1 442 224	185 305	1 905 247	367 552
Moravskoslezský kraj	1 187 185	299 535	315 048	304 354	4 016 579	520 757	5 752 424	1 299 025
Olomoucký kraj	339 397	81 978	163 363	177 062	2 070 110	273 716	2 580 356	496 863
Pardubický kraj	174 295	41 574	126 132	155 383	1 713 988	226 667	2 082 650	366 721
Plzeňský kraj	187 494	44 545	160 271	194 286	1 894 744	244 498	2 181 305	360 213
Středočeský kraj	451 171	99 177	285 819	341 108	3 568 073	465 570	5 534 730	888 516
Ústecký kraj	783 368	181 020	213 699	264 654	2 600 610	371 617	3 753 418	860 632
Vysočina	105 622	26 318	142 389	171 121	1 793 141	222 696	1 966 969	341 071
Zlínský kraj	152 747	41 971	175 145	212 329	2 206 312	274 776	2 171 731	388 980
Celkem	5 332 793	1 248 727	2 615 917	3 063 891	32 793 101	4 291 256	44 855 403	8 162 002

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR (2022)

4.1.3 Postup nakládání s pohledávkami Úřadu práce ČR

Vymáhání pohledávek Úřadu práce ČR se řídí vnitřním řídicím aktem, kterým je směrnice generální ředitelky ÚP. Kromě přeplatků na nepojistných sociálních dávkách a podporách v nezaměstnanosti, vznikají pohledávky také uložením pokut, vymáháním

vyplacených kompenzací na zaměstnavatelích atd. Část pohledávek předává ÚP k vymáhání dle daňového řádu Celní správě ČR a část vymáhá sám. Úspěšnost vymáhání pohledávek je závislá především na struktuře klientely ÚP, kdy jde často o osoby s minimální možností dluh splácet, a to i z důvodu, že jsou často zadluženi i jinými pohledávkami. Objem pohledávek předaných k vymáhání Celní správě ČR je uveden v tabulce níže. Jedná se podle daňového řádu o pohledávky, u kterých ÚP uložil platební povinnost k peněžitému plnění v rámci dělené správy a současně není příslušný ke správě placení tohoto peněžitého plnění.

Tabulka 8 Pohledávky předané Celní správě ČR v letech 2014-2021 (v Kč)

Krajská pobočka	rok 2021	rok 2020	rok 2019	rok 2018	rok 2017	rok 2016	rok 2015
v Praze	2 222 322	2 852 197	6 457 717	166 813	2 522 496	4 200 664	2 231 313
v Příbrami	4 285 141	4 278 568	7 206 124	158 240	5 692 560	5 807 166	3 901 237
v Českých Budějovicích	1 976 494	2 052 589	1 358 718	283 297	3 076 526	4 793 348	2 245 458
v Plzni	2 324 449	2 400 217	3 138 797	0	2 088 727	5 428 591	3 746 222
v Karlových Varech	4 629 932	3 031 401	2 047 352	87 750	7 829 413	6 618 480	2 529 093
v Ústí nad Labem	7 316 108	3 796 227	7 442 770	0	6 431 411	7 868 818	5 072 871
v Liberci	1 609 012	1 330 520	1 998 626	0	2 150 469	2 396 224	2 236 351
v Hradci Králové	730 320	2 256 252	3 721 464	139 562	1 687 669	2 746 813	1 720 847
v Pardubicích	810 158	1 226 219	1 092 604	0	1 329 301	2 289 075	2 532 753
v Jihlavě	320 089	634 528	1 692 186	0	503 967	2 444 385	2 234 651
v Brně	3 859 223	4 437 198	4 357 166	0	3 864 148	7 439 119	3 657 860
v Olomouci	1 596 970	1 449 466	1 326 306	669 742	1 764 611	1 072 649	1 679 478
v Ostravě	4 982 600	2 734 571	4 448 823	195 150	4 878 322	7 405 623	3 674 403
ve Zlíně	1 449 951	2 111 195	3 726 269	984 633	960 874	3 580 900	4 605 026
Celkem	38 112 769	34 591 147	50 014 922	2 685 187	44 780 493	64 091 855	42 067 563

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR (2022)

Tabulka 8 obsahuje informace o objemech pohledávek v Kč předaných ÚP k vymáhání Celní správě ČR v letech 2015-2021 v členění dle jednotlivých krajských poboček. Z uvedených dat je patrné, že v roce 2021 byl největší objem předaných pohledávek předán krajskou pobočkou Ústeckého kraje. V celkovém součtu bylo předáno nejméně pohledávek v roce 2018, jednalo se o pohledávky v objemu 2 685 187 Kč a nejvíce

v roce 2016, kdy byly předány Celní správě ČR pohledávky v celkovém objemu 64 091 855 Kč

4.1.4 Podávání trestních oznámení u přeplatků

Trestní oznámení je podáváno u přeplatků, které splňují hranici výše škody stanovenou §138 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v případech, kdy se oznamující útvár domnívá, že byl spáchán trestný čin. Podmínkou trestní odpovědnosti za trestný čin je úmyslné zavinění. Z tohoto důvodu jsou podávána trestní oznámení u přeplatků, kde správní orgán vyhodnotil, že přeplatek na dávce byl způsoben úmyslně a škoda je vyšší nebo rovna 10 000 Kč. V případě, že škoda úřadu přesáhne výši 1 000 000 Kč, předá příslušný útvár věc k posouzení právnímu oddělení příslušné krajské pobočky nebo generálního ředitelství. Pokud škoda přesáhne výši 10 000 000 Kč předá příslušný útvár věc k posouzení odboru kontrolně právního generálního ředitelství a může být v takovém případě přistoupeno k zastoupení úřadu práce externím advokátem.

Podaná trestní oznámení jsou na úrovni jednotlivých krajských poboček a generálního ředitelství evidovány příslušnými právními odděleními. Od roku 2021 se podávání trestních oznámení v rámci úřadu práce řídí vnitřním aktem řízení, který zahrnuje základní definice, pravidla, postupy a ukládá povinnost evidence trestních oznámení. Před vydáním tohoto vnitřního aktu řízení nebyl stanoven v rámci Úřadu práce ČR jednotný postup podávání trestních oznámení a tato nebyla ani evidována. Z tohoto důvodu neexistují v rámci Úřadu práce ČR data o podaných trestních oznámeních, a proto tato data lze čerpat pouze ze statistik Policie ČR.

V tabulce 9 je uveden přehled podaných a objasňovaných trestních oznámení za roky 2011-2021. Užitá data pochází ze statistik kriminality Policie ČR. Bohužel, tyto statistiky obsahují souhrnně veškerá trestní oznámení v souvislosti s podvody na sociálním zabezpečení bez rozlišení, zda se jedná o podvod na sociálních dávkách pojistných nebo nepojistných. Ze statistických údajů Policie ČR uvedených v této tabulce vyplývá, že 30 % podvodů v sociálním zabezpečení je spácháno opakovaně trestanými osobami. V roce 2021 lze pozorovat pokles předaných trestních oznámení orgány sociálního zabezpečení, což bylo zajiště i ovlivněno koronavirovými opatřeními, kdy byly omezovány počty prováděných sociálních šetření a šetření v místě v rámci, kterých často dochází k zjištění skutečností vedoucích k vzniku přeplatku. Z dat v tabulce je zřejmé, že nejvíce registrovaných případů bylo evidováno v roce 2017, kdy bylo registrováno 751 případů.

Průměrná objasněnost v letech 2011-2021 činí 96,28 % a nejvyšší objasněnost byla v roce 2016 a to ve výši 99,38 %.

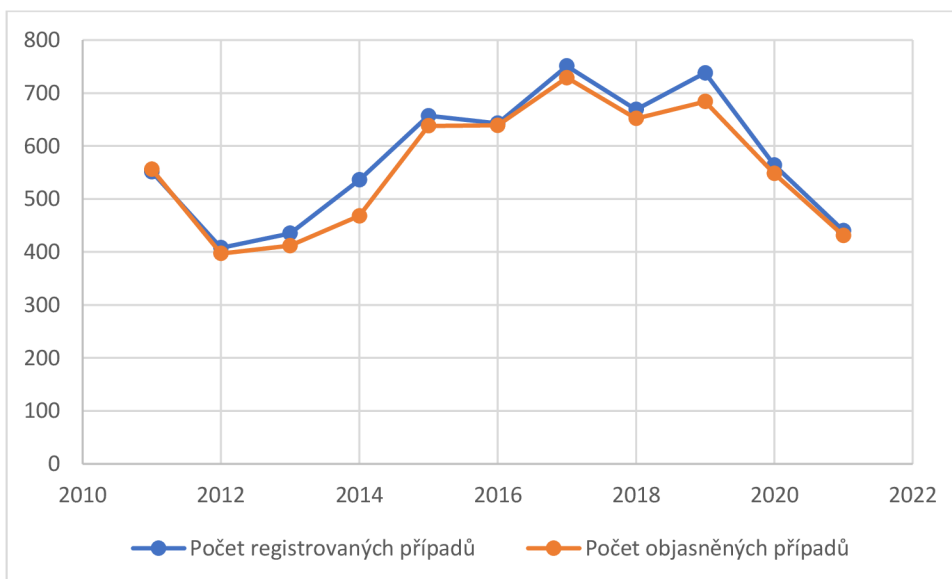
Tabulka 9 Podvody v sociálním zabezpečení a nemocenském pojištění

Rok	počet registrovaných případů	OBJASNĚNO CELKEM						škoda celkem v tisících Kč
		počet	spácháno nezletilými	spácháno mladistvými	spácháno opakov. trest. osobami	spácháno pod vlivem	spácháno pod vlivem alkoholu	
2021	440	431	0	0	105	0	0	28 632
2020	564	548	0	1	152	1	1	40 778
2019	738	684	0	0	186	0	0	36 759
2018	669	652	0	1	169	1	1	32 003
2017	751	729	0	0	175	2	2	30 198
2016	643	639	0	0	225	0	0	30 767
2015	657	638	0	1	213	1	1	36 892
2014	536	468	0	1	152	0	0	34 415
2013	435	412	0	0	145	1	1	19 408
2012	408	397	0	0	129	2	2	16 401
2011	551	556	0	0	170	0	0	17 929
Celkem	6 392	6 154	0	4	1 821	8	8	324 182

zdroj: vlastní zpracování, Policie ČR (2022)

Z blízkosti křivek registrovaných a objasněných případů v následujícím grafu je možné pozorovat, že objasněnost v případech těchto trestných činů je velmi vysoká. Průměrná míra objasněnosti vypočtená z dat let 2011-2021 dosahovala 88 %.

Graf 4 Porovnání počtu registrovaných a objasněných případů v letech 2011-2021

zdroj: vlastní zpracování, Policie ČR (2022)

4.1.5 Kontrolní činnost spojená s NSD

Důležitou činností Úřadu práce ČR je činnost kontrolní, která je prováděna v oblasti NSD se zaměřením na dodržování zákona o pomoci v hmotné nouzi, zákona o státní sociální podpoře a zákona o státní sociálních službách. V rámci příspěvku na péči je vykonávána kontrola jeho využívání, jejíž cílem je kontrola správného využití příspěvku, způsobu a rozsahu poskytované pomoci atd. Jedinou z dávek SSP, u které se provádí šetření v místě je příspěvek na bydlení. Cílem tohoto šetření je ověřit podmínky nároku na dávku především ověřením okruhu SPO. U dávek hmotné nouze se provádí sociální šetření v rámci sociální práce s klienty a šetření v místě k ověření a vyhodnocení podmínek nároku na dávku.

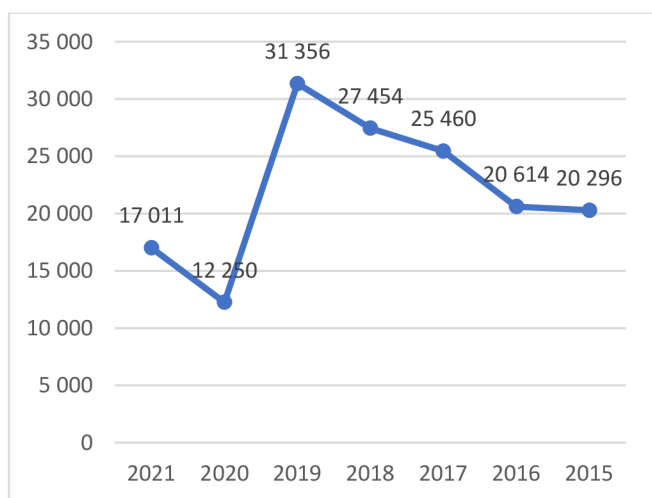
Tabulka 10 Vykonaná šetření Úřadem práce ČR (v tis.):

Rok	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014
sociální šetření	16,8	16,7	42,1	36,1	110,9	78,8	162,8	143,9
šetření v místě	80,7	76,9	178,9	108,5				
Celkem	97,5	93,6	221	144,6	110,9	78,8	162,8	143,9

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR (2022)

Z dat o vykonaných šetření, která uvádí tabulka 10 je viditelný pokles množství vykonaných šetření v letech 2020-2021 z důvodu koronavirových opatření, kdy v obdobích nouzového stavu nebyla šetření vykonávána z důvodu zamezení šíření nemoci Covid-19. Ze stejného důvodu došlo v roce 2020 k velkému propadu v počtu provedených kontrol využívání příspěvku na péči, viz. graf 5.

Graf 5 Počty provedených kontrol využívání příspěvku na péči

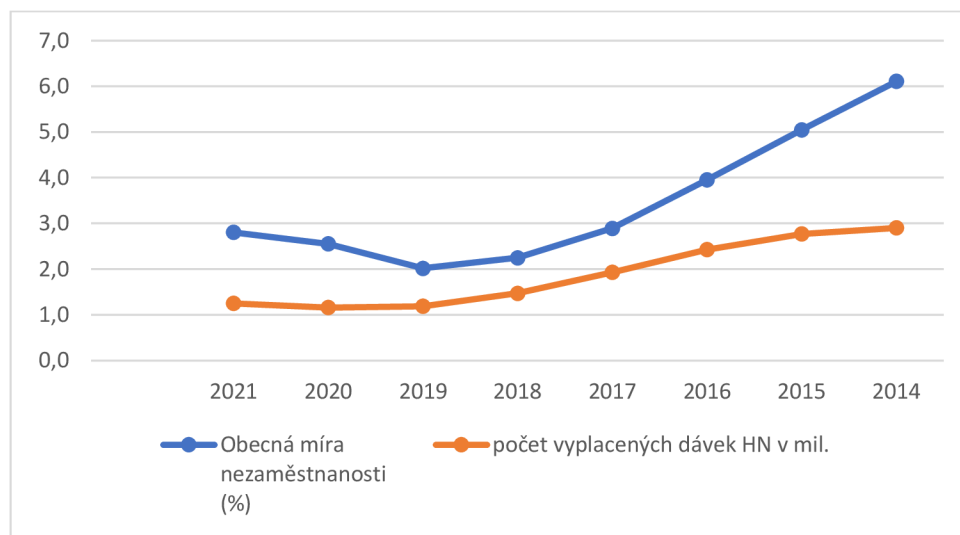
zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR (2022)

4.1.6 Nezaměstnanost

Nezaměstnanost je faktor, který do jisté míry má vliv na počet a objem vyplácených dávek, a to především dávek hmotné nouze. V ČR míra nezaměstnanosti dlouhá léta klesala a s ní klesal i počet vyplácených dávek pomoci v hmotné nouzi. V letech 2020 a 2021 došlo k mírnému nárůstu míry nezaměstnanosti z důvodu koronavirové krize, která se projevila nárůstem osob bez práce vlivem uzavírání některých podniků a ukončení podnikání živnostníků. Ve dvou posledních letech dochází k nárůstu osob, které jsou evidovány jako uchazeči o zaměstnání déle než jeden rok. Tito lidé jsou frekventovanými příjemci dávek hmotné nouze.

Graf 6 ilustruje průběh obecné míry nezaměstnanosti a počtu vyplácených dávek HN v letech 2014-2021. Kdy lze z grafu pozorovat, že s poklesem obecné míry nezaměstnanosti dochází souvztažně i k poklesu počtu vyplácených dávek hmotné nouze. Ke změně klesajícího trendu v počtu vyplácených dávek HN došlo po roce 2019, kdy v souvislosti s příchodem koronavirové epidemie došlo k nárůstu objemu vyplácených dávek HN v letech 2020-2021.

Graf 6 Vliv obecné míry nezaměstnanosti na počet vyplácených dávek HN

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR (2022)

4.2 Statistiky NSD Ústeckého kraje

Ústecký kraj má několik specifík, které mají ve výsledku dopad i na problematiku výplaty dávek. Prvním je existence mnoha sociálně vyloučených lokalit na území Ústeckého kraje. Podle údajů Odboru sociálních věcí Krajského úřadu Ústeckého kraje se nachází na území okresu Děčín celkem 62 SVL, Chomutov 25 SVL, Litoměřice 10 SVL, Louny

30 SVL, Most 11 SVL, Teplice 31 SVL a Ústí nad Labem 36 SVL (Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb v Ústeckém kraji na období 2022-2024, 2021). K problematice sociálně vyloučených lokalit patří i vysoká míra zadlužení, která vede u některých klientů k dlouhodobé dobrovolné nezaměstnanosti a pobírání sociálních dávek. V praxi často klienti zastávají názor, že se jim pracovat nevyplatí, protože by stejně velkou část svých příjmů ze zaměstnání museli přenechat k umořování svých dluhů.

Dalším faktorem je i nízká úroveň vzdělání obyvatel Ústeckého kraje, která je dána i historicky průmyslovým zaměřením regionu včetně oblastí zabývajících se povrchovou těžbou, kdy na pracovníky tohoto sektoru nejsou často kladeny vysoké požadavky na jejich vzdělání (Social and economic development and regional politics in Ústí region, 2008, s. 37). V sociálně vyloučených lokalitách platí, že většina dospělých obyvatel dosáhla maximálně základního vzdělání (Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb v Ústeckém kraji na období 2022-2024, 2021).

4.2.1 Vývoj rozpočtových výdajů na NSD

Vývoj rozpočtových výdajů Ústeckého kraje na jednotlivé oblasti nepojistných sociálních dávek, vyjma dávek pěstounských a náhradního výživného, ilustrují konečnou výši rozpočtových výdajů v letech 2014-2021. V tabulce 11 je uveden objem vyplacených nepojistných sociálních dávek v tis. Kč a počet vyplacených dávek v tisících.

Tabulka 11 Přehled rozpočtových výdajů na NSD v Ústeckém kraji

rok	HMN		DOZP		Příspěvek na péči		SSP	
	objem (v tis. Kč)	počet (v tis.)	objem (v tis. Kč)	počet (v tis.)	objem (v tis. Kč)	počet (v tis.)	objem (v tis. Kč)	počet (v tis.)
2021	783 367,54	181,02	213 699,01	264,65	2 600 609,53	371,62	3 753 417,54	860,63
2020	698 271,70	166,71	222 863,29	271,11	2 648 837,45	383,18	3 905 152,73	880,06
2019	688 125,23	184,10	214 598,43	264,37	2 393 248,66	377,20	3 072 204,29	891,60
2018	930 105,28	242,27	206 975,51	253,26	2 103 292,78	370,40	3 248 486,69	974,93
2017	1 288 157,77	332,79	155 987,80	227,91	2 058 315,56	344,74	3 236 625,93	1 065,22
2016	1 608 214,04	414,33	159 752,37	219,29	1 925 616,93	338,71	3 381 451,08	1 136,41
2015	1 807 458,55	464,34	154 108,80	224,63	2 107 737,92	352,39	3 386 202,40	1 228,87
2014	1 911 461,63	476,66	154 119,97	213,88	1 750 460,41	346,73	3 344 776,46	1 238,24

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR (2022)

U dávek hmotné nouze lze do roku 2021 pozorovat klesající trend v objemu výdajů na tyto dávky, stejně tak i v jejich počtu. Opačný rostoucí trend pozorujeme u příspěvku na péči a dávek určených OZP, kdy dochází k nárůstu objemu i počtu vyplacených dávek. U výdajů na dávky ze systému SSP sledujeme také mírný nárůst v objemu, ale naopak neustálý pokles v počtu vyplacených dávek.

4.2.2 Nezaměstnanost v Ústeckém kraji

Z výše uvedených příčin je v Ústeckém kraji nezaměstnanost vyšší, než je celorepublikový průměr. Od roku 2013 je jako ukazatel nezaměstnanosti užíván statistický ukazatel, který se nazývá podíl nezaměstnaných osob. Tento ukazatel vyjadřuje podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání ve věku 15–64 let ze všech obyvatel ve stejném věku.

V tabulce 12 jsou uvedeny ukazatelé podílu nezaměstnaných osob za jednotlivé okresy Ústeckého kraje. Dlouhodobě nejvyšší podíl nezaměstnaných osob je v okrese Chomutov, Most a Ústí nad Labem. Naopak nejnižší podíl nezaměstnaných osob je v okrese Litoměřice. Odpovídá tedy předpokladu, že v okresech, kde se nachází velké množství sociálně vyloučených lokalit je vyšší počet nezaměstnaných. V okrese Litoměřice se nachází nejméně sociálně vyloučených lokalit v Ústeckém kraji a vykazuje i nejnižší podíl nezaměstnaných v kraji.

Tabulka 12 Podíl nezaměstnaných osob v jednotlivých okresech Ústeckého kraje

Ke dni	Děčín (PNO) [%]	Chomutov (PNO) [%]	Litoměřice (PNO) [%]	Louny (PNO) [%]	Most (PNO) [%]	Teplice (PNO) [%]	Ústí nad Labem (PNO) [%]
31. 12. 2021	4,8	6,1	3,5	5,7	6,2	4,1	5,6
30. 11. 2021	4,5	5,8	3	5,5	6,2	3,9	5,6
31. 10. 2021	4,6	5,9	3,1	5,6	6,4	4,1	5,9
30. 09. 2021	4,8	6,1	3,2	5,7	6,8	4,4	6,1
31. 08. 2021	5	6,1	3,2	5,6	6,9	4,5	6,1
31. 07. 2021	5,2	6,1	3,4	5,7	7,1	4,6	6,3
30. 06. 2021	5,4	6,3	3,5	5,7	7,3	4,7	6,3
31. 05. 2021	5,8	6,5	3,7	5,8	7,6	4,9	6,4
30. 04. 2021	6,1	6,7	3,9	5,9	7,6	5,2	6,5
31. 01. 2021	6,1	6,6	4	5,9	7	5,1	5,9

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR (2022)

4.2.3 Způsoby vzniku přeplatků na NSD

Přeplatky vznikají dvěma způsoby:

1. automatizovaným přenosem informací z databází jiných orgánů veřejné správy, např. OSSZ nebo Finančního úřadu. K vyčíslení přeplatku dojde, pokud se tyto informace z jiných orgánů veřejné správy sehrají do dávkového systému Úřadu práce ČR a vztahují se k uplynulému období, za které již byla dávka vyplacena. Na základě těchto nových informací systém dávku přehodnotí a v případě, že byla vyplacena ve vyšší výši, než náležela po zohlednění všech skutečností. Příslušná pobočka Úřadu práce ČR provede v souladu se správním řádem řízení o přeplatku, v jehož závěru vydá rozhodnutí s jeho vyčíslením a stanovením data splatnosti.
2. zjištěním skutečností rozhodných pro stanovení výše dávky zaměstnanci Úřadu práce ČR na základě informací zjištěných od klientů, z provedených šetření v místě nebo z kontrol prováděných příslušným kontrolním oddělením Úřadu práce ČR. V rámci provádění šetření v místě se ověřují skutečnosti především ohledně okruhu společně posuzovaných osob, v případě šetření hmotné nouze i ohledně celkových sociálních a majetkových poměrů žadatelů. V případě potřeby si mohou odpovědní zaměstnanci Úřadu práce vyžádat potřebné informace cestou součinnosti u jiných orgánů veřejné správy, nebo územní samosprávy.

4.2.4 Postup nakládání s pohledávkami Krajské pobočky v Ústí nad Labem

V okamžiku, kdy rozhodnutí o přeplatku nabude právní moci, stane se toto rozhodnutí s vyznačenou právní mocí právním titulem pro vymáhání tohoto přeplatku. Do účetnictví se jako pohledávka přenesou přeplatky automaticky po jeho vydání v příslušné agendové aplikaci. V případě, že se klient proti rozhodnutí o přeplatku odvolá a odvolací orgán rozhodne o neplatnosti tohoto rozhodnutí o přeplatku, musí být následně tento přeplatek ukončen v agendové aplikaci a následně se automaticky ukončí v účetnictví příslušné krajské pobočky Úřadu práce ČR. Pohledávky jsou v příslušném systému evidovány do okamžiku jejich uspokojení, vyřazení (např. předáním k vymáhání Celnímu úřadu), zániku práva (prekluze) anebo jejího zániku (např. prominutím dluhu), popř. zániku jejich části (např. při částečném uspokojení pohledávky).

Vymáhání pohledávek na krajských pobočkách Úřadu práce ČR zajišťuje příslušné právní oddělení. Po vystavení přeplatku sleduje úhradu pohledávky ve lhůtě splatnosti v agendové aplikaci zaměstnanec útvaru, kde přeplatek vznikl. Pokud nedojde k úhradě pohledávky ve lhůtě splatnosti, předá příslušný zaměstnanec pohledávku k vymáhání příslušnému právnímu oddělení a jejich úhradu nadále sleduje ekonomické oddělení.

4.2.5 Podávání trestních oznámení u přeplatků v rámci Krajské pobočky v Ústí nad Labem

Trestní oznámení u pravomocných rozhodnutí připravuje vedoucí útvaru, který rozhodnutí o přeplatku vydal a předá ho ke schválení oprávněné osobě, kterou je většinou ředitel daného pracoviště. Spolu s trestním oznámením se předá Policii ČR kopie dokumentů rozhodných pro vznik, vyčíslení a vystavení rozhodnutí o přeplatku. Po podání trestního oznámení vedoucí příslušného útvaru informuje o tomto podání oddělení právní. Dále se sleduje i postup trestního a případně soudního řízení ve věci.

U dávky SSP příspěvek na bydlení bylo v případech, kdy bylo podáno trestní oznámení nejčastěji důvodem např. neoznámení ukončení nájemního vztahu, neuvedení příjmů osoby společně posuzované a v jednom případě předložil žadatel zfalšovanou nájemní smlouvu. V případě dávky rodičovský příspěvek se nepředávají policii případy, kdy přeplatek vznikne nenahlášením, že dítě, na které je dávka přiznána, již není nejmladším dítětem v rodině. Tyto přeplatky jsou ve většině případů způsobeny neúmyslně. Důvodem pro podání trestního oznámení je v případě rodičovského příspěvku, že žadatel celodenně nepečuje o dítě z důvodu, že ho např. předal do péče jiné osoby.

V případě dávek HN byly přeplatky způsobeny nedoložením příjmu žadatele nebo osoby společně posuzované. Trestní oznámení u přeplatků na dávce příspěvek na péči byla podána v případech, kdy přeplatek byl způsoben z důvodu úmyslného neoznámení úmrtí nebo hospitalizace oprávněné osoby. V jednom případě bylo podáno trestní oznámení u přeplatku na dávce příspěvek na zvláštní pomůcku, kdy oprávněná osoba zvláštní pomůcku nezakoupila a příspěvek nevrátila.

Tabulka 13 sumarizuje data k trestním oznámením podaným v rámci Krajské pobočky ÚP Ústí nad Labem v průběhu roku 2021 ve stavu k 26. 10. 2022. Tabulka obsahuje informace členěné podle druhu systému nepojistných sociálních dávek a podle jednotlivých pracovišť. Uvádí data o počtu podaných trestních oznámení, objemu těchto trestních oznámení v Kč. V případech, u kterých již bylo soudem rozhodnuto obsahuje informaci

o výši soudem uložené náhrady škody v Kč. Nejvíce trestních oznámení bylo podáno za přeplatky na dávkách ze systému státní sociální podpory, a to v počtu 128 trestních oznámení v celkové škodě 3 941 678 Kč. Nejméně bylo podáno trestních oznámení za přeplatky na dávkách určených osobám se zdravotním postižením a příspěvek na péči, kdy se jednalo o pět případů v celkové škodě 177 732 Kč.

Tabulka 13 Přehled podaných trestních oznámení v rámci krajské pobočky v Ústí n. L.

Pracoviště	dávký HN			dávký SSP			dávký PnP a DOZP		
	počet	objem v Kč	výše uložené náhrady škody v Kč	počet	objem v Kč	výše uložené náhrady škody v Kč	počet	objem v Kč	výše uložené náhrady škody v Kč
Děčín	3	278 358	30 080	4	160 132	101 470	4	160 132	0
Chomutov	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Jirkov	1	30 080	0	5	101 470	0	0	0	0
Kadaň	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Klášterec nad Ohří	0	0	0	10	264 279	0	0	0	0
Litoměřice	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Libochovice	0	0	0	9	378 659	0	0	0	0
Litvínov	2	73 253	55 874	5	135 379	135 379	0	0	0
Louny	1	145 651	0	21	544 417	0	0	0	0
Lovosice	0	0	0	2	54 966	0	0	0	0
Most	10	226 869	0	4	319 357	0	0	0	0
Podbořany	1	22 611	0	3	124 168	0	1	17 600	0
Roudnice n. L.	1	175 247	175 247	4	179 859	50 459	0	0	0
Rumburk	7	193 444	179 492	12	232 063	215 167	0	0	0
Štětí	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Teplice	4	197 906	0	35	1 080 281	0	0	0	0
Ústí nad Labem	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Varnsdorf	0	0	0	14	366 648	0	0	0	0
Žatec	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CELKEM	30	1 343 419	440 693	128	3 941 678	502 475	5	177 732	0

zdroj: vlastní zpracování, Úřadu práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

4.2.6 Předávání přeplatků Celní správě ČR v rámci Krajské pobočky v Ústí nad Labem

Celní správě ČR předává pohledávky k vymáhání příslušné právní oddělení a o postoupení pohledávky vyhotoví dokument Sdělení o ukončení pohledávky, který odešle vedoucímu útvaru, který rozhodnutí o přeplatku vydal. Vedoucí útvaru tuto skutečnost

zaznamená do dávkového systému, ze kterého se informace v rámci automatizovaného přenosu přenesou do účetního systému, kde se pohledávka ukončí jejím odpisem.

Tabulka 14 Přehled předání vymáhání Celní správě ČR

Pracoviště	dávky HN		dávky SSP		dávky PnP a DOZP	
	počet	objem v Kč	počet	objem v Kč	počet	objem v Kč
Děčín	12	66 460	0	0	5	111 980
Chomutov	3	17 271	0	0	3	9 280
Jirkov	2	3 823	0	0	0	0
Kadaň, Vejprty	5	12 574	0	0	1	34 400
Kláštorec nad Ohří	19	57 957	0	0	0	0
Litoměřice	0	0	0	0	3	20 300
Libochovice	0	0	0	0	0	0
Litvínov	13	61 480	0	0	1	13 788
Louny	14	229 299	0	0	0	0
Lovosice	0	0	0	0	0	0
Most	38	304 419	0	0	2	4 950
Podbořany	1	22 611	0	0	1	17 600
Roudnice nad Labem	2	8 195	0	0	1	124 443
Rumburk, Šluknov	15	74 196	0	0	2	2 750
Štětí, Ústěk	1	2 592	0	0	0	0
Teplice, Bílina, Duchcov	38	171 582	0	0	9	420 101
Ústí nad Labem	22	71 727	0	0	6	132 280
Varnsdorf	2	15 887	0	0	0	0
Žatec	8	25 232	0	0	1	16 200
CELKEM	195	1 145 305	0	0	35	908 072

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

Tabulka 14 obsahuje data s počty předaných pohledávek Krajskou pobočkou ÚP Ústeckého kraje k vymáhání Celní správě ČR. Jedná se o pohledávky roku 2021. Data o předaných pohledávkách jsou ve stavu k 1. 10. 2022. Celkem bylo předáno k vymáhání Celní správě ČR 230 pohledávek v celkové výši 2 053 377 Kč. Z celkového počtu 852 přeplatků na dávkách hmotné nouze bylo předáno Celní správě ČR téměř

23 % pohledávek, tedy 195. Nejčastěji jsou předávány pohledávky z přeplatků na dávkách hmotné nouze.

Celní správě ČR se předávají pohledávky z přeplatků na dávkách hmotné nouze, příspěvku na péči a dávek pro osoby se zdravotním postižením. Pohledávky z přeplatků na dávkách státní sociální podpory si vymáhá vždy Úřad práce ČR sám. Které pohledávky budou předány k vymáhání Celní správě ČR je na uvážení právního oddělení ÚP.

V praxi jsou předávány pohledávky, u kterých dlužníci neprojeví snahu o jejich splacení a neprovádí žádné úhrady na jejich umoření. Na základě dohody příslušného právního oddělení a dlužníka je možné, aby úhrada pohledávky byla rozdělena do několika splátek. Vzhledem k tomu, že předané pohledávky jsou v rámci ÚP ukončeny, nemá k dispozici od celní správy konkrétní informaci, kolik z předaných pohledávek a v jakém objemu se podařilo celní správou vymoci.

4.2.7 Přeplatky na dávkách ze systému SSP

V rámci systému SSP byly v roce 2021 v rámci Krajské pobočky úřadu práce ČR Ústeckého kraje vyplaceny dávky v celkové výši 3 759 359 706 Kč. Z této částky 66 % bylo určeno na výplatu rodičovského příspěvku. Procentuálně počet přeplatků z celkového počtu vyplacených dávek činí 0,30 % v celkové výši 16 924 270 Kč. Nejvíce případů přeplatků bylo zjištěno v přepočtu na počet vyplacených dávek u dávky příspěvek na bydlení. Naopak nebyl evidován žádný přeplatek na dávce pohřebné. Z celkového objemu vystavených přeplatků bylo dlužníky k 1. 10. 2022 uhrazeno 65 % v celkové výši 10 938 520 Kč.

Tabulka 15 sumarizuje přehled přeplatku řešených v rámci Ústeckého kraje na dávce porodné a pohřebné. Uvádí informace o počtu a objemu vyplacených dávek a dále o počtu a objemu řešených přeplatků.

Z dat v tabulce níže je zřejmé, že nebyl v rámci Ústeckého kraje řešen žádný přeplatek na pohřebném, což odpovídá charakteru této dávky, kdy je určena pouze úzké skupině žadatelů, a to v těžkém období úmrtí (nezaopatřeného dítěte nebo rodiče nezaopatřeného dítěte) a typu předkládaných dokumentů, který musí žadatel k žádosti o pohřebné doložit. V případě porodného došlo v Ústeckém kraji v roce 2021 k vydání rozhodnutí o přeplatku pouze v šesti případech. Kdy přeplatek způsoben zkrácením příjmů.

Tabulka 15 Přeplatky na porodném a pohřebném za rok 2021

Pracoviště	Porodné				Pohřebné				splaceno k 1. 10. 2022
	vyplacené dávky		přeplatky na dávce		vyplacené dávky		přeplatky na dávce		
	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	
Děčín	90	1 032 000	0	0	27	135 000	0	0	0
Chomutov	108	1 255 000	1	10 000	16	80 000	0	0	10 000
Jirkov	28	340 000	0	0	4	20 000	0	0	0
Kadaň, Vejprty	36	426 000	0	0	4	25 000	0	0	0
Kláštevec nad Ohří	19	220 000	1	13 000	8	40 000	0	0	13 000
Libochovice	9	108 000	0	0	3	15 000	0	0	0
Litoměřice	33	400 000	0	0	6	30 000	0	0	0
Litvínov	56	653 000	1	10 000	8	40 000	0	0	0
Louny	39	427 400	0	0	16	80 000	0	0	0
Lovosice	26	287 000	0	0	5	25 000	0	0	0
Most	138	1 615 000	1	13 000	26	130 000	0	0	2 000
Podbořany	11	128 000	0	0	2	10 000	0	0	0
Roudnice n. L.	16	181 000	0	0	8	40 000	0	0	0
Rumburk, Šluknov	57	667 000	0	0	7	35 000	0	0	0
Štětí, Ústěk	23	275 000	0	0	0	0	0	0	0
Teplice	180	2 077 000	0	0	45	225 000	0	0	0
Ústí nad Labem	188	2 144 000	2	23 000	40	200 000	0	0	23 000
Varnsdorf	32	375 000	0	0	4	20 000	0	0	0
Žatec	33	384 000	0	0	12	60 000	0	0	0
CELKEM	1 122	12 994 400	6	69 000	241	1 210 000	0	0	48 000

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

V příloze 1 je zobrazena tabulka, která obsahuje data o přeplatcích na nejčastěji vyplácených dávkách SSP, kterými jsou přídavky na dítě, příspěvek na bydlení a rodičovský příspěvek. Přídavky na dítě jsou základní dávkou na podporu rodin s dětmi. Jedná se o dávku příjmově testovanou. U této dávky byly v roce 2021 v rámci Ústeckého kraje vystaveny přeplatky v 584 případech, kdy se jedná o 0,17 % dávek z celkového vyplaceného objemu. Nejvíce přeplatků na přídavcích na dítě bylo řešeno v Teplících, kdy vzhledem k podílu počtu přeplatků k počtu vyplácených dávek klientům celkem dosahuje 0,25 %. Nejméně přeplatků bylo vystaveno v Podbořanech a překvapivě vzhledem k existenci vyloučených

lokalit i v Rumburku a ve Šluknově. U dávky přídavek na dítě dochází k vyčíslení přeplatku nejčastěji z důvodu neohlášení změny v nezaopatřenosti oprávněné osoby (např. ukončení studia) nebo nedoložení veškerých příjmů rozhodných pro stanovení nároku na dávku. Ve většině případů se jedná spíše o vznik přeplatků z nedbalosti, kdy klienti opomenou splnit svou oznamovací povinnost. Nejedná se tedy o hojně zneužívanou dávku.

U příspěvku na bydlení dochází k vzniku přeplatků nejčastěji ze všech dávek ze systému SSP jedná se 0,68 % procent všech vyplacených příspěvků na bydlení v Ústeckém kraji. Nejvíce přeplatků v poměru na počet vyplacených dávek řešili ve Štětí-Úštěku, kde přeplatek byl vyčíslen u 1 % vyplacených příspěvků na bydlení. Většina těchto přeplatků vznikla ve Štětí, které má na svém území několik sociálně vyloučených lokalit. Následují Lovosice a Most, kde množství přeplatků na příspěvku na bydlení dosahuje 0,87 % z celkového počtu zpracovaných žádostí o PByd. Stejně jako u Štětí i v Lovosicích a Mostě existuje několik vyloučených lokalit, jejichž obyvatelé jsou ve většině případů příjemci sociálních dávek a často i dlužníky z pohledu vystavených přeplatků. Nejméně případů přeplatků na příspěvku na bydlení bylo řešeno v Žatci. Důvodem vzniku přeplatku na dávce příspěvek na bydlení je nejčastěji nedoložení veškerých příjmů nebo jejich zkreslení, neoznámení ukončení nájemního vztahu nebo neuvedení změn v okruhu společně posuzovaných osob.

Rodičovský příspěvek je dávkou, u které dochází ve většině případů k vzniku přeplatku neúmyslně neohlášením skutečnosti, že dítě zakládající nárok na příspěvek již není nejmladší dítě v rodině. Tyto přeplatky nejsou způsobeny ze strany žadatelů úmyslně, a tudíž v tomto případě nelze mluvit o zneužití dávky. Dalším důvodem vzniku přeplatku u rodičovského příspěvku je v některých případech skutečnost, že příjemce dávky neoznámil, že o dítě celodenně řádně nepečuje a svěřil ho do péče jiné osoby. Pokud dojde k přeplatku z této příčiny jedná se o zneužití dávky, protože žadatel musel z jednoznačných podmínek této dávky tušit, že je tato dávka spojená právě s celodenní řádnou péčí o dítě, a tudíž po dobu, kdy o dítě nepečoval na dávku neměl nárok. Tyto případy jsou ovšem málo frekventované jedná se cca. o 2 % z celkového objemu vystavených přeplatků. Nejvíce přeplatků ve vztahu k celkovému počtu vyplacených příspěvků řešilo kontaktní pracoviště Žatec a nejméně Louny.

Z celkového počtu všech žádostí na dávky ze systému SSP v Ústeckém kraji byly přeplatky vystaveny v průměru 0,30 % dávek. Ve větší míře byly přeplatky způsobeny klienty, které klienti nezpůsobili úmyslně, ale svou nevědomostí a nesvědomitostí.

Z provedené analýzy přeplatků na dávkách SSP v Ústeckém kraji lze odhadem říci, že v 70 % ze všech vystavených přeplatků vzniklo neúmyslným zanedbáním oznamovací povinnosti. U zbývajících 30 % se jednalo ze strany klientů o případy, kdy úmyslně zkreslili nebo zamlčeli skutečnosti rozhodné pro výpočet dávky, proto aby získali dávku neoprávněně nebo ve vyšší výměře, než jim náležela.

4.2.8 Přeplatky na dávkách HN

V rámci systému dávek v hmotné nouzi byly v roce 2021 v rámci Krajské pobočky úřadu práce ČR Ústeckého kraje vyplaceny dávky v celkové výši 765 586 084 Kč. Z této částky 76 % bylo určeno na výplatu příspěvku na živobytí. Procentuálně počet přeplatků z celkového počtu vyplacených dávek činí 0,49 % v celkové výši 4 599 777 Kč. Nejvíce případů přeplatků bylo zjištěno v přepočtu na počet vyplacených dávek u dávky mimořádná okamžitá pomoc, kdy z celkového počtu 7 139 poskytnutých dávek byl vyčíslen přeplatek u téměř 2 % z nich. Z celkového objemu vystavených přeplatků bylo dlužníky k 1. 10. 2022 uhrazeno pouze 46 % v celkové výši 2 129 834 Kč.

Dávky hmotné nouze jsou dávky určené osobám s nejnižšími příjmy, které nejsou dostačující k pokrytí jejich základních životních potřeb. Ve větší míře se zde setkáváme s klienty, kteří jsou na dávkách existenčně závislí a kteří kromě sociálních dávek nemají další příjmy. Na druhé straně majoritní část těchto klientů přijímá dávky dlouhodobě a nemá snahu o zlepšení svých příjmových a životních podmínek svým vlastním přičiněním, např. legálním zaměstnáním. U těchto klientů dochází k řešení přeplatků opakovaně, často i ze stejných příčin (např. opakovaně nepřiznán příjem). Často je u těchto „stálých“ klientů, snaha o úhradu přeplatků z jejich strany naprosto mizivá.

Příloha 2 obsahuje tabulku s přehledem všech vyplacených dávek hmotné nouze v roce 2021 v rámci Ústeckého kraje včetně informací o počtu a objemu přeplatků na jednotlivých dávkách. Z dat v tabulce vyplývá úměra, že s počtem vyplacených dávek roste i počet vystavených přeplatků.

Základní a nejčastěji vyplácenou dávkou je příspěvek na živobytí. Nejvíce přeplatků na příspěvku na živobytí bylo řešeno v Lounech, kdy podíl počtu přeplatků k počtu vyplacených dávek klientům celkem dosahuje 0,77 %, konkrétně 36 přeplatků z celkového počtu 4648 vyplacených dávek PnŽ. Naopak v Libochovicích nebyl v průběhu roku 2021 evidován žádný přeplatek na této dávce. Příčinou vzniku přeplatku na dávce PnŽ dochází nejčastěji nedoložením veškerých příjmů žadatele nebo některé z osob společně

posuzovaných. Kromě příjmů se u dávek hmotné nouze posuzují i majetkové poměry žadatele a osob společně posuzovaných, proto důvodem pro vyčíslení přeplatků u dávek hmotné nouze je často i neuvedení vlastnictví majetku žadatele, nebo osoby společně posuzované. Dalšími faktory ovlivňující výši dávky jsou například: změny v okruhu společně posuzovaných osob, doklady o nezaopatřenosti plnoletého dítěte, nebo přijaté dary ve formě finanční i nefinanční.

Důležitým nástrojem pro ověření skutečností nejen k ověření okruhu společně posuzovaných osob, ale i k ověření skutečností k majetkovým poměrům je šetření v místě. Šetření je vždy realizováno před vydáním rozhodnutí o dávce, ale i v průběhu výplaty běžící dávky.

Dávka doplatek na bydlení na rozdíl od dávky SSP příspěvek na bydlení lze poskytnout i na ty formy bydlení, kdy osoba užívá pouze část bytu, část domu, anebo jiný než obytný prostor. Tato dávka je úzce provázána s dávkou PnŽ a proto pokud je vyčíslen přeplatek u PnŽ je následně přepočítán i DnB pro zjištění případného přeplatku. U dávky doplatek na bydlení bylo nejvíce přeplatků evidováno opět na kontaktním pracovišti v Klášteřci nad Ohří, kdy podíl počtu přeplatků k počtu vyplacených dávek klientům celkem dosahuje 1,45 %, tedy 14 přeplatků v celkové výši 72 828 Kč. Na kontaktních pracovištích Libochovice, Podbořany a Varnsdorf nebyl v průběhu roku 2021 evidován žádný přeplatek na dávce doplatek na bydlení. Příčiny vzniku přeplatku jsou totožné jako u příspěvku na živobytí, a to z důvodu jejich provázanosti. Nad rámec toho nejčastěji bývá důvodem pro vyčíslení přeplatku na doplatek na bydlení nesplnění oznamovací povinnosti při skončení nájemního vztahu, anebo neoznámení skutečného bydliště.

Mimořádná okamžitá pomoc je dávkou specifickou, vzhledem k velké roli správního uvážení při rozhodování o dávce. Z tabulky uvedené v příloze 2 vyplývá, že mimořádná okamžitá pomoc byla v rámci Ústeckého kraje v roce 2021 poskytnuta celkem ve 7 139 případech z tohoto počtu u 1,88 % dávek byl vyčíslen přeplatek. Z těchto čísel by se mohlo zdát, že se tedy jedná o nejnenužívanější dávku z dávek hmotné nouze, ale není tomu tak. Větší část přeplatku vzniká buď z důvodu, že žadatel měl v rozhodnutí stanovenou povinnost vyplacenou MOP vrátit, pokud pořídil věc, na kterou mu byla dávka poskytnuta s nižšími náklady a je mu tedy uložena povinnost zbytek prostředků vrátit. Správní orgán má možnost již v rozhodnutí o přiznání MOP uložit povinnost dávku vrátit. Dalšími důvody k vyčíslení přeplatku na této dávce je, že žadatel prostředky nepoužil k účelu, ke kterému mu byly poskytnuty nebo je nevyužil v celé výši, anebo jejich použití řádně nedoložil. Nejvíce

přepлатků na dávce mimořádné okamžité pomoci bylo v uplynulém roce řešeno v Klášterci nad Ohří, kdy podíl počtu přepлатků k počtu vyplacených dávek klientům činí 23,96 %, z celkového počtu 192 přiznaných dávek byl vyčíslen přeplatek v 46 případech. Naopak na kontaktních pracovištích Jirkov, Libochovice, Lovosice, Podbořany a Štětí nebyl v roce 2021 evidován žádný přeplatek na této dávce.

Vzhledem k příjmovým a majetkovým poměrům příjemců dávek hmotné nouze, je dobytnost těchto pohledávek z přepлатků velmi nízká. Jak již bylo uvedeno výše z pohledávek za přeplatky roku 2021 bylo doposud uhrazeno pouze 46 % z celkového dluhu. Pouze necelých 10 % klientů využilo možnost své dluhy po dohodě s příslušným právním oddělením hradit ve splátkách dle jejich možností. Takto bylo k 1. 10. 2022 hrazeno klienty 62 přepлатků na příspěvku na živobytí a 21 přepлатků na doplatku na bydlení. Další možností je v případě přepлатků na dávkách HN srážet tyto přeplatky z jejich běžících dávek hmotné nouze, ale pouze za podmínky, že zůstane klientům zachována částka existenčního minima a u nezaopatřených osob částka životního minima. V praxi, ale osoby mající přeplatky jsou často na existenčním minimu, a tudíž jim nelze nic srážet. Zato, že tyto své závazky nehradí jim žádný postih ve vztahu k výplatě dávek nehrozí, a proto nejsou motivováni k úhradě svých přepлатků.

4.2.9 Přeplatky na dávkách určených osobám se zdravotním postižením

V rámci příspěvku na péči a dávek určených osobám se ZP byly v roce 2021 v rámci Krajské pobočky úřadu práce ČR Ústeckého kraje byly vyplaceny dávky v celkové výši 2 816 185 711 Kč. Z této částky bylo téměř 93 % určeno na výplatu příspěvku na péči. Procentuálně počet přepлатků z celkového počtu vyplacených dávek činí 0,14 % v celkové výši 3 908 985 Kč. Nejvíce případů přeplatků bylo zjištěno v přepočtu na počet vyplacených dávek u dávky příspěvek na zvláštní pomůcku, kdy přeplatek byl vyčíslen v 8,35 %. Z celkového objemu vystavených přeplatků bylo dlužníky k 1. 10. 2022 uhrazeno 67 % v celkové výši 2 620 123 Kč.

Příloha 3 obsahuje tabulku, která zobrazuje informace o prostředcích vyplacených na příspěvek na péči a dávkách určených OZP včetně počtu a objemu řešených přeplatků. Z uvedených dat je zřejmé, že nejvíce přeplatků na dávce příspěvek na péči bylo evidováno na kontaktním pracovišti v Mostě, kdy podíl počtu přeplatků k počtu vyplacených dávek klientům celkem dosahuje 0,19 %. Nejméně přeplatků na této dávce bylo v loňském roce evidováno ve Varnsdorfu. Důvody vzniku přeplatku na příspěvku na péči jsou ve většině

případů způsobeny nesplněním oznamovací povinnosti v případech hospitalizace nebo úmrtí oprávněné osoby. Z důvodu, že v období, kdy je oprávněná osoba hospitalizována nemá nárok na příspěvek na péči z důvodu, že péče jí je poskytována zdravotnickým zařízením a hrazena ze systému zdravotního pojištění. V případě úmrtí oprávněné osoby je úhrada přeplatku nejčastěji požadována po osobě, která poskytovala této oprávněné osobě péči nebo případném dědici.

U dávky příspěvek na mobilitu dochází ve většině případů k vzniku přeplatků stejně jako u příspěvku na péči z důvodu neoznámení hospitalizace nebo úmrtí oprávněné osoby. Vzhledem k účelu, ke kterému je dávka určena, nelze jí vyplácet osobě hospitalizované ve zdravotnickém zařízení, a to z důvodu, že po dobu hospitalizace se nepotřebuje nikam dopravovat anebo být dopravována. Nejvíce přeplatků v poměru na počet vyplacených dávek řešili v Ústí nad Labem, kde přeplatek byl vyčíslen u 0,12 % ze všech vyplacených příspěvků na mobilitu. Naopak ve Varnsdorfu a v Žatci žádný přeplatek na příspěvku na mobilitu neevidují.

U dávky příspěvek na zvláštní pomůcku dochází ke vzniku přeplatku v případech, kdy je zvláštní pomůcka pořízena oprávněnou osobou v nižší výši, než v jaké jí byl příspěvek vyplacen. Dalšími důvody vzniku přeplatků je, že osoba přestala zvláštní pomůcku využívat anebo vyplacený příspěvek na pořízení zvláštní pomůcky k jejímu nákupu nepoužila. Další příčinou vzniku přeplatku je pozbytí vlastnického práva k zvláštní pomůcce – motorového vozidla, a to ve lhůtě stanovené zákonem č. 329/2011 Sb.

V případě přeplatků u dávek určených osobám se zdravotním postižením a dávky příspěvku na péči v Ústeckém kraji je většina přeplatků způsobena neúmyslně. Důvodem, že tyto dávky nelze téměř zneužívat patří jejich základní principy, kterými je, že se u nich vždy provádí šetření v místě bydliště k ověření rozhodných skutečností, dále je jejich přiznání závislé na výsledku zdravotního posouzení stavu žadatele posudkovým lékařem. Dalším faktorem je, že žadateli jsou osoby se zdravotním postižením, často ve špatném zdravotním stavu, kdy ve většině případů se jedná o osoby v seniorském věku, tyto osoby vnímají dávky jako finanční pomoc od státu v jejich často nelehké situaci. Často právě jejich seniorský věk nebo zdravotní stav jsou příčinou, proč si neuvědomí, že mají ke vztahu k těmto dávkám oznamovací povinnost a dojde k vzniku přeplatku.

4.2.10 Komparace dat dle jednotlivých okresů

Ústecký kraj a stejně tak i krajská pobočka Úřadu práce ČR je rozdělena do sedmi okresů. Tabulka 16 předkládá přehled vyplacených dávek v členění po jednotlivých okresech Ústeckého kraje. Pro provedení komparace objemu vyplacených dávek, byly jednotlivé souhrny přepočítány na jednoho obyvatele daného okresu. Zdrojem informací o počtech obyvatel žijících v jednotlivých krajích v roce 2021 byla demografická data z veřejné databáze vedené Českým statistickým úřadem.

U dávek hmotné nouze přepočtený objem v Kč na obyvatele vykazuje značné rozdíly. Z dat je možno vidět, že nejvíce prostředků na 1 obyvatele bylo vynaloženo v okrese Most, následuje Ústí nad Labem a Chomutov. Všechna tato města se potýkají s problematikou sociálně vyloučených lokalit, a tedy vyšším výdajům na poskytování dávek hmotné nouze, které jsou hojně přijímány osobami právě z vyloučených lokalit. Dalším aspektem je vyšší podíl nezaměstnaných osob v těchto třech okresech. Naopak nejméně bylo vynaloženo na dávky hmotné nouze v přepočtu na 1 obyvatele o okrese Litoměřice, který má dlouhodobě v rámci Ústeckého kraje nejmenší podíl nezaměstnaných osob.

Tabulka 16 Přehled vyplacených dávek po okresech za rok 2021

Okres	počet obyvatel	dávky HN		dávky SSP		dávky PnP a DOZP	
		objem v Kč	objem v Kč na 1 obyvatele	objem v Kč	objem v Kč na 1 obyvatele	objem v Kč	objem v Kč na 1 obyvatele
Děčín	126 294	121 559 669	963	596 646 767	4 724	562 256 943	4 452
Chomutov	121 480	122 884 790	1 012	584 173 686	4 809	348 857 166	2 872
Litoměřice	117 582	54 303 079	462	454 635 891	3 867	410 213 891	3 489
Louny	85 381	72 972 111	855	380 752 696	4 459	350 938 222	4 110
Most	106 773	163 472 906	1 531	579 314 358	5 426	325 036 980	3 044
Teplice	124 472	90 305 418	726	581 507 107	4 672	515 211 860	4 139
Ústí nad Labem	116 916	140 088 111	1 198	582 329 201	4 981	303 670 649	2 597
CELKEM	798 898	765 586 084	6 745	3 759 359 706	32 937	2 816 185 711	24 703

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

Stejnou, ale již ne tak zásadní rozdílnost ve výši přepočtených výdajů na jednoho obyvatele můžeme pozorovat také u dávek ze systému státní sociální podpory. Opět nejvíce prostředků na výplatu dávek SSP bylo v přepočtu na jednoho obyvatele vyplaceno v okresech Most, Ústí nad Labem a Chomutov. Kromě existence SVL a vyššího podílu nezaměstnaných osob zde hraje roli také skutečnost, že průměrná měsíční mzda v Ústeckém

kraji je dlouhodobě pod celorepublikovým průměrem. Z tohoto důvodu i mnoho pracujících domácností z důvodu nižších příjmů potřebuje finanční pomoc od státu, a proto jsou příjemci dávek SSP. Porovnání výše průměrné měsíční nominální mzdy na přepočtené počty zaměstnanců v národním hospodářství Ústeckého kraje s výší celorepublikovou je uvedeno v tabulce níže.

V případě příspěvku na péči a dávek určených osobám se zdravotním postižením mají na objem vyplácených dávek vliv především faktory, kterými jsou velikost seniorní skupiny obyvatelstva daného okresu a skupiny osob se zdravotním postižením. Z dat uvedených v tabulce 16 je možno vidět, že nejvíce prostředků na jednoho obyvatele bylo vynaloženo v okresech Děčín, Teplice a Litoměřice.

Dalším důležitým aspektem pro objem vyplácených dávek je výše průměrné měsíční mzdy. Z tabulky 17 je zřejmé, že průměrná měsíční mzda v Ústeckém kraji je nižší než celorepublikový průměr. Lidé v Ústeckém kraji v porovnání např. s krajem Středočeským mají nižší mzdu, a proto častěji potřebují na úhradu svých základních potřeb pomoc od státu, tedy sociální dávky.

Tabulka 17 Průměrná měsíční nominální mzda

Rok	Průměrná měsíční mzda v Ústeckém kraji (v Kč)	Průměrná měsíční mzda v ČR (v Kč)
2021	35 504	37 903
2020	33 743	36 176
2019	31 939	34 578
2018	29 341	32 051
2017	27 073	29 638
2016	25 372	27 764
2015	24 042	26 591
2014	23 256	25 768
2013	22 664	25 035
2012	22 406	25 067
2011	21 957	24 455

zdroj: vlastní zpracování, ČSÚ (2022)

Tabulka 18 ilustruje demografické složení obyvatel jednotlivých okresů z hlediska jejich věku, kdy nejvyšší poměr seniorních osob na obyvatelstvu je jednoznačně v okrese

Děčín, tato skutečnost odpovídá i faktu, že právě v tomto okrese bylo vynaloženo na PnP a DOZP na 1 osobu nejvíce prostředků.

Tabulka 18 Složení obyvatel okresů dle věku v roce 2021

2021		Děčín	Chomutov	Litoměřice	Louny	Most	Teplice	Ústí nad Labem
Počet obyvatel celkem		126 294	121 480	117 582	85 381	106 773	124 472	116 916
v tom ve věku (let)	0-14	20 069	19 030	19 175	13 725	16 687	19 565	18 902
	15-64	78 738	79 220	73 810	54 421	68 681	79 652	73 957
	65 a více	27 487	23 230	24 597	17 235	21 405	25 255	24 057
Poměr obyvatel ve věku 65 a více		21,76 %	19,12 %	20,92 %	20,19 %	20,05 %	20,29 %	20,58 %

zdroj: vlastní zpracování, ČSÚ (2022)

Tabulka 19 sumarizuje objemy řešených přeplatků v členění po okresech včetně informace o objemu již uhrazených přeplatků. Třetím údajem u každého systému dávek je procentuální vyjádření podílu splacených přeplatků.

Tabulka 19 Přehled přeplatků roku 2021 po okresech

Okres	dávky HN			dávky SSP			dávky PnP a DOZP		
	objem řešených přeplatků v Kč	splaceno k 1. 10. 2022 v Kč	procento to splac. přeplatků	objem řešených přeplatků v Kč	splaceno k 1. 10. 2022 v Kč	procento to splac. přeplatků	objem řešených přeplatků v Kč	splaceno k 1. 10. 2022 v Kč	procento to splac. přeplatků
Děčín	373 432	182 369	48,84 %	2 384 888	1 700 967	71,32 %	604 141	435 156	72,03 %
Chomutov	945 512	553 025	58,49 %	2 104 500	1 140 101	54,17 %	656 872	509 518	77,57 %
Litoměřice	389 284	63 025	16,19 %	1 649 427	964 453	58,47 %	484 875	283 501	58,47 %
Louny	531 086	193 251	36,39 %	1 133 754	623 098	54,96 %	343 220	309 420	90,15 %
Most	1 348 734	648 593	48,09 %	4 139 153	2 763 925	66,78 %	575 346	492 178	85,54 %
Teplice	354 614	102 584	28,93 %	3 122 449	2 106 962	67,48 %	725 181	292 280	40,30 %
Ústí nad Labem	657 115	386 987	58,89 %	2 390 099	1 639 014	68,58 %	519 350	298 070	57,39 %
CELKEM	4 599 777	2 129 834	46,30 %	16924270	10 938 520	64,63 %	3 908 985	2 620 123	67,03 %

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

Z tabulky výše je možno pozorovat, že v roce 2021 bylo nejvíce přeplatek u dávek HN vystaveno v okrese Most v celkovém finančním objemu ve výši 1 348 734 Kč. Dále vidíme, že k 1. 10. 2022 bylo z této částky uhrazeno dlužníky pouze 48,09 %. Nejvyšší procento splacených přeplatek u dávek hmotné nouze je v Ústí nad Labem, kde z celkového dluhu z přeplatek na dávkách HN uhradili klienti 58,89 %. Naopak nejméně z celkového objemu přeplatek bylo splaceno v okrese Litoměřice, kdy klienti z celkového dluhu k 1. 10. 2022 uhradili pouze 16,19 % dluhu. Nejvyšší poměr uhrazených přeplatek u dávek SSP je evidován v okrese Děčín, a to ve výši 71,32 % z objemu celkového dluhu. V případě příspěvku na péči a dávek OZP byl v nejvyšší míře uhrazen dluh na přeplatcích z těchto dávek v okrese Louny, kdy bylo uhrazeno 90,15 % celkového objemu vystavených přeplatek na těchto dávkách.

Dále je možné z dat pozorovat, že i na úrovni jednotlivých okresů platí, že v nejvyšší míře jsou klienty hrazeny dlužné přeplatky na příspěvku na péči a dávkách určených osobám se zdravotním postižením, následovány dluhy na dávkách státní sociální podpory. Také se potvrzuje, že v nejmenší míře jsou klienty hrazeny dlužné přeplatky na dávkách hmotné nouze.

5 Výsledky a diskuse

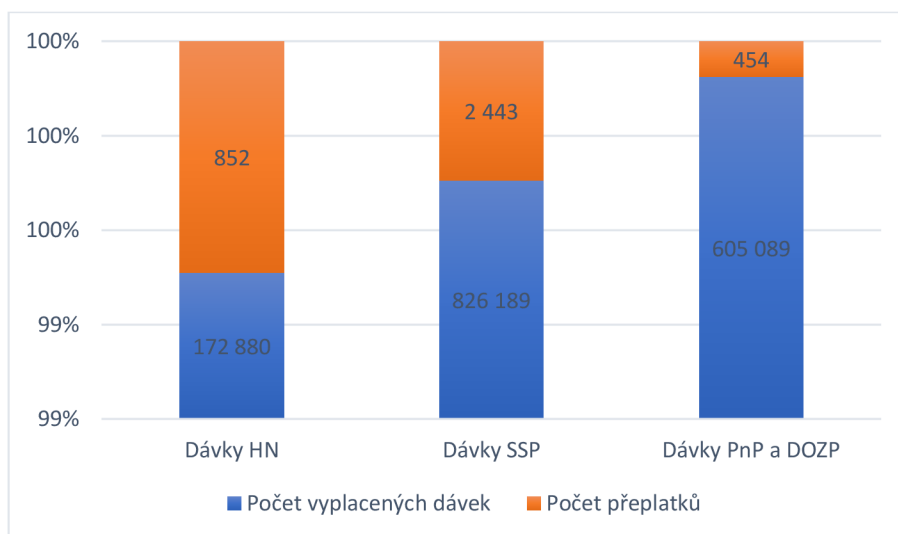
5.1.1 Zhodnocení výsledků

Provedené zkoumání potvrdilo skutečnost, že v rámci nepojistných sociálních dávek neexistuje přesná evidence k určení jednoznačného objemu a počtu případů zneužívání dávek. Nejblíže této evidenci je evidence podaných trestních oznámení, kdy se jedná o případy přeplatků, kde bylo vzhledem k způsobu a okolnostem jeho vzniku vyhodnoceno, že byly způsobeny s úmyslem získat dávku neoprávněně nebo ve vyšší částce. Vzhledem ke stanovené výši pro trestný čin zahrnuje tato evidence pouze přeplatky vyšší než 10 000 Kč.

V rámci provádění výzkumu byly sledovány příčiny v rozhodnutí o přeplatku u náhodného vzorku rozhodnutí. Dávkové systémy neumožňují bližší statistiky přeplatků např. z hlediska příčin vzniku nebo míry úmyslného zavinění. V rámci těchto systémů jsou evidovány přeplatky (pohledávky), jejich splátky, případně jiná vypořádání.

Z výsledků zkoumání je patrné, že nejvíce zneužívanými dávkami jsou dávky ze systému státní sociální podpory a systému dávek hmotné nouze. Tato skutečnost je viditelná z grafického znázornění počtu vyplacených dávek klientům Krajské pobočky ÚP Ústí nad Labem v roce 2021 v porovnání s počtem vystavených přeplatků za stejné období, které můžeme pozorovat v grafu 7. Z výzkumu dále vyplývá, že většinou jsou tyto dávky zneužívány osobami, které jsou jejich dlouhodobými příjemci. Není výjimkou, že je jim vyčíslován přeplatek opakovaně z podobných příčin.

Graf 7 Počet vyplacených dávek a počet přeplatků za rok 2021

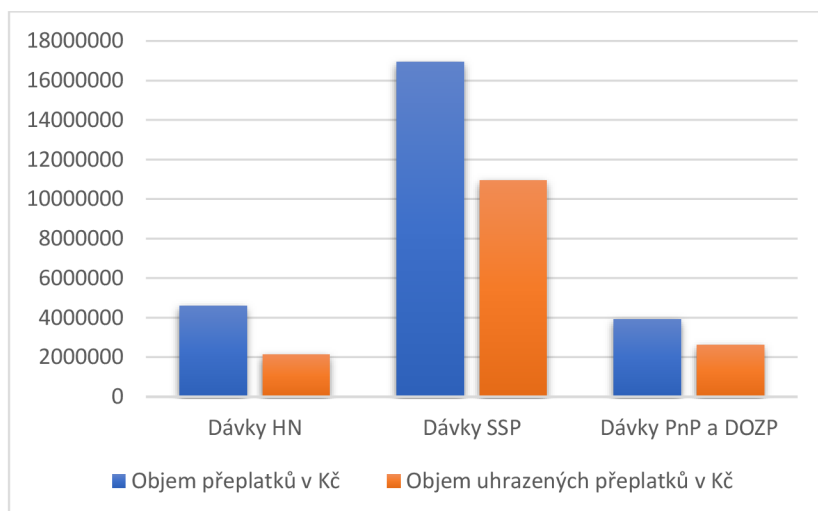

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

Z pohledu výzkumu je zřejmé, že nejméně zneužívanými dávkami jsou příspěvek na péči a dávky určené osobám se zdravotním postižením. Zde dochází ke vzniku přeplatků na dávkách spíše z neúmyslných příčin, jako například neoznámení hospitalizace či úmrtí oprávněné osoby. Stává se tak často v situaci, kdy se pečující osoba ocitne často v krizové situaci, z důvodu péče těžce nemocnou osobu, kdy musí řešit několik záležitostí naráz a neuvědomí si proto svou oznamovací povinnost ve vztahu k vypláceným dávkám. Většinou se však nejedná o dlouhé období.

Dalšími častými neúmyslnými přeplatky jsou vratky na příspěvcích na zvláštní pomůcku. Například v případech, kdy je žadateli vyplacena částka na pořízení osobního automobilu ve výši 200 000 Kč a automobil je pořízen za nižší kupní cenu, vzniklý rozdíl je tak nutno přeplatkem vrátit ÚP. Vznik přeplatku je tedy pouze administrativním způsobem, jak tuto vratku uskutečnit, tak aby vznikl i předpis pohledávky v účetnictví, který bude s přijatou platbou spárován a ukončen. Dalším podobným případem je, když je osobní automobil pořízen a ve lhůtě stanovené zákonem dojde k jeho znehodnocení např. automobilovou nehodou, a tudíž klient nemůže tuto zvláštní pomůcku používat a musí poměrnou část vrátit. Opět je to řešeno přeplatkem na dávce. Pohledávky vzniklé z přeplatků na dávkách PnP a DOZP bývají ve většině případů dlužníky spláceny. Graf 8 přináší porovnání objemu přeplatků vystavených Krajskou pobočkou ÚP v Ústí nad Labem v roce 2021 ve vztahu k úhradám těchto přeplatků ke stavu k 1. 10. 2022.

Graf 8 Objem vystavených a uhrazených přeplatků

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

Případné záměrné zneužívání příspěvku na péči a dávek určených osobám se zdravotním postižením není pravděpodobné vzhledem k charakteru oprávněných osob, které jsou většinou v seniorském věku, anebo osobám potřebujícím péči jiné osoby z důvodu jejich neuspokojivého zdravotního stavu. Proces přiznání těchto dávek zahrnuje několik kontrolních mechanismů v dokazování zdravotního stavu a stavu závislosti posuzované osoby, což v maximální míře snižuje prostor pro jejich zneužití.

U dávek státní sociální podpory se na základě provedeného výzkumu jeví jako jediná úmyslně nezneužitelná dávka pohřebné, a to vzhledem k nastavení jasných pravidel pro její výplatu a také z důvodu, že tato dávka není příjmově testovaná. Mezi další v menší míře zneužívané dávky patří rodičovský příspěvek, přídavky na dítě a v menší míře i porodné. U těchto dávek vyjma rodičovského příspěvku je v případě zjištěného zneužití nejčastějším důvodem k vyčíslení přeplatku záměrné nedoložení nebo zkrácení příjmů. Dalším důvodem je nevedení správného okruhu SPO, kdy je často záměrně neveden pracující člen rodiny.

Ondřej Lánský ve své knize *Kdo zneužívá sociální dávky? Analýza čerpání z roku 2019* konstatuje, že otázka případného zneužívání rodičovského příspěvku je nemožná (Lánský, 2020, s. 15). Toto jeho tvrzení výsledky provedené analýzy vyvrací. V rámci Ústeckého kraje došlo ke 343 přeplatkům na této dávce. Z toho se u cca. 95 % nejedná o úmyslné zneužití dávky, protože je převážným důvodem narození dalšího dítěte. Ale u zbylých cca. 5 % lze konstatovat úmyslné zneužití dávek, např. v případech kdy matka o dítě celodenně a řádně nepečuje a tuto skutečnost neoznámí, ačkoliv musí předpokládat, že rodičovský příspěvek je podmíněn právě touto celodenní řádnou péčí o nejmladší dítě v rodině. Několik těchto případů bylo v rámci krajské pobočky předáno k řešení Policii ČR.

Nejvíce zneužívanou dávkou v rámci státní sociální podpory se jeví dávka příspěvek na bydlení. Tato dávka je zneužívána vícero způsoby. Opět se nejčastěji jedná v neoznámení nebo zkrácení příjmů. Dále záměrným uvedením nesprávného okruhu SPO, kdy nevedou osobu mající příjem např. ze zaměstnání. Dalším důvodem k vyčíslení přeplatku je nevedení ukončení nájemního vztahu. Jedná se například o situace, kdy nemá žadatel platnou nájemní smlouvu nebo již v bytě nebydlí, a kdy musí z podmínek této dávky předpokládat, že na příspěvek na bydlení již dále nárok nemá, ale přesto ho i tak nadále přijímá.

U dávek státní sociální podpory je možné zneužívání těchto dávek, a proto je daleko častější než u dávek určených osobám se zdravotním postižením. Většina dávek SSP je příjmově testována vyjma pohřebného, a proto především z tohoto důvodu dochází

k záměrnému zkreslování informací o příjmech. Samozřejmě nedochází k zneužívání pouze cestou zkreslení či zamlčení příjmů, i když je to nejčastější, ale také z důvodů uvedených výše.

Z provedeného výzkumu u dávek hmotné nouze sice vyplývá, že nejvíce přeplatků na objem dávek byl v rámci Ústeckého kraje řešen u MOP, což může být zavádějící vzhledem k tomu, že některá rozhodnutí o poskytnutí MOP jsou již v rozhodnutí o jejich přiznání podmíněna vrácením dávky, (např. když osoba seniorského věku čeká na přiznání invalidního důchodu po dobu, než mu je přiznán a vyplacen důchod je mu vyplácena MOP a po zpětné výplatě důchodu, má povinnost poskytnutou MOP vrátit). K úmyslnému zneužití dávky mimořádné okamžité pomoci dochází zřídka, z důvodu, že tato dávka je vždy úzce vázána s konkrétní mimořádnou událostí, kterou lze většinou věrohodně ověřit. Každá tato dávka je posuzována individuálně a správní orgán se s ní zabývá hlouběji.

Dávka příspěvek na živobytí je určena osobám s nejnižšími příjmy, které nedostačují k pokrytí jejich základních životních potřeb. Cílem postupných modifikací této dávky bylo motivovat klienty k vlastní aktivitě a hledání si zaměstnání. Bohužel tento efekt nenastal, protože nezanedbatelná část příjemců této dávky není motivována hledat si legální zaměstnání a dlouhodobě setrvává na dávkách hmotné nouze. Často si zároveň nelegálně přivydělávají a tyto příjmy samozřejmě neuvádějí.

Většinou se toto stává u rodin, kdy jeden z partnerů je registrován jako uchazeč o zaměstnání, druhý z partnerů dle jejich slov nepracuje a není ani veden v evidenci uchazečů o zaměstnání, a tudíž není považován za osobu v hmotné nouzi (a proto nemá nárok na výplatu dávek HN). V tomto konkrétním případě by tyto osoby pobíraly PnŽ pouze ve výši životního minima první dospělé osoby, kdy tato částka je momentálně ve výši 4 250 Kč a pokud by pobíraly PnŽ déle než půl roku, klesla by jim dávka na existenční minimum 2 980 Kč. I když je úředníkům mnohdy zřejmé, že pouze z poskytnutých dávek v takovéto výši dvě dospělé osoby vyžít nemohou. Úředníci bohužel nemají žádný nástroj, jak jim zamlčený příjem dokázat, a proto jim nelze za zneužití vyčíslit přeplatek na dávce. Pokud by k tomuto nástroji existovaly, dal by se předpokládat velký nárůst řešených přeplatků. Na druhou stranu se stává, že i legálně pracující klienti zatajují své pracovní vztahy proto, aby nemuseli dokládat své příjmy. V těchto případech při náhodném zjištění této skutečnosti je správním orgánem této osobě vyčíslen přeplatek. U legálně zaměstnaných osob lze, aby si úřednice vyžádala informace o příjmech klienta u jeho zaměstnavatele cestou součinnosti.

U dávek hmotné nouze a pro status osob hmotné nouze je potřeba splnit zákonem vyjmenované podmínky. Často se tedy stává, že klienti si nechávají dlouhodobě potvrzovat ošetřujícím lékařem pracovní neschopnost bez zjevných zdravotních potíží, proto aby zůstali z pohledu zákona o HN osobou v hmotné nouzi. Z hlediska dávek zdravotního pojištění tato skutečnost s sebou nenese finanční výdaje, protože tyto osoby většinou nemají nárok na výplatu nemocenských dávek. Z hlediska dávek HN, ale způsobují neoprávněnou výplatu těchto dávek, protože pokud by osoba nebyla v neschopnosti, nebyla by osobou v HN a tudíž by jí nárok na dávky nevznikl. Stává se, že tito klienti často nemají problém v rámci své pracovní neschopnosti např. vycestovat na dovolenou. Tyto případy jsou úřednicemi ÚP řešeny opakovaně.

Na rozdíl od dávek státní sociální podpory jsou dávky hmotné nouze také testovány na majetku. Klienti nejčastěji nepřiznávají vlastnictví osobních automobilů a přijaté dary finanční i nefinanční povahy. Často klienti zatajují i vlastnictví bankovních účtů, kdy se zpětně po doložení bankovních výpisů na nich často objeví nějaký neuvedený příjem. Tato dávka je lépe zneužitelná než předcházející dávky, protože je zde více aspektů ovlivňujících výši a výplatu této dávky.

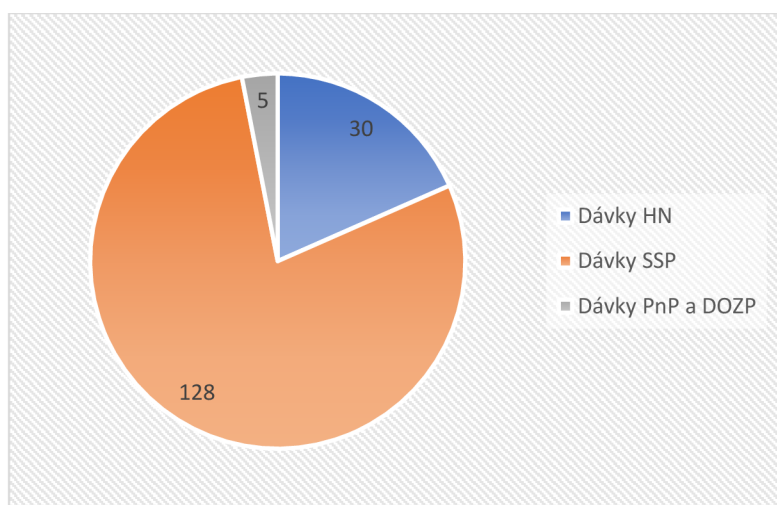
Z provedeného výzkumu vyplývá, že nejčastěji byly přeplatky řešeny u dávky doplatek na bydlení. Příčiny přeplatek jsou stejné jako u dávky příspěvek na živobytí, protože jsou tyto dávky úzce provázány. Navíc jsou zde příčiny spojené se skutečným bydlištěm žadatele, a tedy skutečným užíváním daného obytného prostoru. Například tím, že na adrese, na kterou doložil nájemní smlouvu a pobírá na tento byt doplatek na bydlení, ačkoliv v něm skutečně nebydlí anebo v případě, kdy nedoloží ukončení nájemní smlouvy a nadále je mu na tuto smlouvu vyplácena dávka.

Dávky hmotné nouze jsou zneužívány převážně klienty, kteří jsou jejich dlouhodobými příjemci a již se v tomto systému dokážou velice dobře orientovat. Pro tyto klienty jsou dávky zárukou stabilního příjmu, kdy s jejich dalšími příjmy z nelegální práce jsou se svým naprosto spokojeni a nejsou motivováni ke změně svého životního stylu. Často se tito klienti vzájemně radí a předávají si vzájemně své know-how, jak systém co nejlépe využít. Současný stav dávek hmotné nouze neodpovídá původní myšlence jejich vzniku, kterou bylo, že tyto dávky mají sloužit převážně lidem seniorního věku, osobám se zdravotním postižením a osobám se zhoršeným uplatněním na trhu práce. Mělo se jednat o záchrannou síť lidem, kteří se jinak o sebe z objektivních důvodů po ekonomické stránce

postarat nedokážou. Avšak z praxe vyplývá, že cca. polovina dlouhodobých příjemců dávek HN, jsou lidé v produktivním věku bez vážnějšího zdravotního omezení.

Dalším problémem u zneužívaných dávek je, že ačkoliv dojde odhalení těchto případů, návratnost prostředků vynaložených na vyplacené dávky a jejich vymáhání je minimální. Z grafu 9 vyplývá, že nejvíce trestních oznámení podaných v průběhu roku 2021 v rámci Krajské pobočky Úřadu práce ČR v Ústí nad Labem se týkalo dávek ze systému SSP.

Graf 9 Počet podaných trestních oznámení za rok 2021

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

Z celkového počtu 163 podaných trestních oznámení byl ke dni 26. 10. 2022 vydán trestní příkaz v 18 případech, v 7 případech bylo soudem podmíněčně zastaveno stíhání a dalších 7 případů bylo Policií ČR odloženo. Z tohoto lze dovodit, že proces trestního, a především soudního řízení u těchto předaných případů zneužití dávek je často velice časově náročný. Bohužel, ani v případě, že je klient odsouzen za spáchání trestného činu podvodu ve spojitosti se sociálními dávkami, tato skutečnost nemá žádný dopad na jeho možnost čerpat sociální dávky i nadále. Dávkové zákony neomezují přístup osobám odsouzeným za spáchání podvodu na sociálních dávkách k těmto dávkám, a ani je za to nijak nesankcionuje.

5.1.2 Návrh opatření a zlepšení

Z provedeného zkoumání zákonitostí čerpání jednotlivých dávek a možností jejich zneužití vyplývá, že nejlepším řešením, ale organizačně a administrativně nejkomplikovanějším řešením, by bylo vytvořit systém nový, který by byl jednodušší a pro

klienty přehlednější. Na případu dávek hmotné nouze pozorujeme, že komplikovanost jednotlivých složek tohoto systému neznamena jeho menší zneužívání. Ve skutečnosti k zamezení zneužívání sociálních dávek by bylo potřeba zrevidovat i jiné systémy, například systém zdravotního pojištění, konkrétně jeho kontrolní mechanismy v případě dlouhodobých pracovních neschopností, a to i v případě bez nároku na výplatu.

Za podmínky, že zůstane zachován stávající systém nepojistných sociálních dávek by bylo vhodné provést opatření v následujících oblastech. V oblasti příspěvku na péči a dávek určených osobám se zdravotním postižením je systém z hlediska zneužitelnosti těchto dávek nastaven dobře. Přesto je potřeba dbát na důsledné provádění kontrol těchto dávek a v případě jakýchkoliv pochybností o skutečném zdravotním stavu klienta a jeho zvládání potřeb vždy požádat o přezkum posudkovým orgánem.

U dávek ze systému státní sociální podpory by bylo vhodné rozšířit možnost provádění šetření v místě i u jiných dávek SSP než u příspěvku na bydlení. Například zavedení této možnosti u přídavků na dítě, kdy v případech, ve kterých by měli úředníci pochybnosti o pravdivosti uvedeného okruhu SPO, by si tuto skutečnost mohli ověřit provedením šetření v místě.

Základní navrhované opatření se týká dávkového systému, ve kterém jsou dávky administrovány. I přesto, že tento systém, má spoustu funkcionalit jako např. sehrávání příjmů z ČSSZ a Finančního úřadu, bylo by vhodné jako další kontrolní mechanismus doplnit sehrání informace, zda za danou osobu jsou odváděny příslušné OSSZ povinné odvody, aby bylo z tohoto jasné, zda tato osoba legálně pracuje nebo nepracuje.

Zásadním nástrojem pro minimalizaci zneužití dávek je ve vylepšení a rozšíření kontrolních mechanismů v rámci dávkových aplikací. Základní funkcionalitou, kterou zatím tyto aplikace nemají by mohla být vzájemná kontrola uvedených okruhů SPO žadatele napříč dávkovými systémy a notifikace případných nesrovnalostí. V současné době se stává, že náhodně zjistí např. referenti agendy HN po konzultaci s referenty dávek SSP, že klient u nich uvádí jiných okruh SPO než u dávek SSP. Vzhledem k neustálé digitalizaci státní správy, by bylo žádoucí nastavit provázanost na některé počítačové databáze jednotlivých úřadů a bank. Kdyby bylo možné sehrát do dávkového systému, k rychlému ověření rozhodné skutečnosti pro výši a výplatu dávek, jako např. že je osoba zaměstnaná (jsou za ní odváděny zákonné odvody na sociálním a zdravotním pojištění). Dále pro potřeby dávek HN, zda má prověřovaná osoba zřízen bankovní účet, stavební spoření, penzijní a životní pojištění. V tomto případě by postačila prostá informace ano nebo ne. Dále

informace z registru vozidel, zda vlastní žadatel motorové vozidlo, kdy v praxi se tyto informace získávají pomocí součinností, což je nepružné a často se dlouho čeká na odpověď a poté je nutno řešit tuto skutečnost vyčíslením přeplatku.

Další oblastí, kde je prostor pro zlepšení, je oblast organizační. Je nutné, aby počty klientů, které zpracovává daný úředník byly optimalizovány tak, aby úředník měl nad rámec své základní povinnosti včas zpracovat a vyplatit dávky a také dostatečný prostor k provádění šetření a k jistému většímu poznání svých klientů. V praxi platí, že pokud mají úředníci tuto dobrou znalost klienta, je jednodušší zneužití dávek klientem odhalit a prokázat. Bohužel, takto to v rámci praxe většinou nefunguje. Úředníci jsou přetížení a stále jim je zdůrazňováno, že nejdůležitější je včas vyplatit klientům dávky. Z důvodu existenční závislosti některých klientů na těchto dávkách je kladena včasná výplata dávek jako nejdůležitější a hlavní cíl. Tento cíl je však v mnoha případech těžko splnitelný, vzhledem k personálnímu nedostatku pracovníků na ÚP a často i průtahy v řízení, které způsobují sami klienti svou špatnou spoluprací s úřadem. Řešením by bylo provedení auditu zatíženosti úředníků a následná optimalizace rozdělení práce a případné personální posílení úřadů.

Z hlediska prevence by bylo vhodné zpřísnit zákony tak, že pokud bude osoba odsouzena za podvod na sociálních dávkách, stanoví zákon období, kdy nebude mít možnost si o dávky požádat, respektive k její žádosti nebude přihlíženo z důvodu sankce. Dalším vhodným zlepšením by bylo umožnit srážet dlužné přeplatky z běžících dávek i za podmínky, že nebude dlužníkovi zachována celá částka existenčního minima.

5.1.3 Diskuse

Mezi navrhovaná opatření je i optimalizace rozdělení práce na úřadech a případné jejich personální posílení. V letošním roce se hojně v médiích probíralo téma zatíženosti úřadů práce a špatné pracovní ohodnocení jejich zaměstnanců. Dlouhodobý personální nedostatek v řadách zaměstnanců ÚP a to především u míst sociálních pracovníků je způsoben i špatnou úrovní platového ohodnocení. Toto platové ohodnocení nedosahuje výše, kterou by získaly sociální pracovníci např. v neziskové organizaci nebo i jako zaměstnanci obcí a měst. K tomuto nízkému platovému ohodnocení si potenciální uchazeči o zaměstnání na ÚP přičtou specifickou klientelu (především u dávek HN) a dají raději přednost zaměstnání jinde. Bohužel, nezřídka se stává, že když se již podaří volné místo obsadit, tak nově přichozí zaměstnanci ve zkušební době odejdou. Proto je v současné době základním faktorem

stabilizace fungování Úřadu práce ČR, protože přetíženost úřadů a úředníků nahrává osobám, aby dávky beztretně zneužívaly i nadále.

Jak bylo zjištěno z provedeného výzkumu procento řešených přeplatků nedosahuje u většiny dávek ani 1 % celkového počtu vyplacených dávek a z tohoto jednoho procenta jen část tvoří případy zneužití dávek. Proto se zdá, že se nejedná o velkou skupinu lidí. Bohužel si je potřeba uvědomit, že se jedná pouze o vrcholek ledovce a ten nezohledňuje celkový objem zneužívání dávek, protože lze předpokládat, že větší část těchto lidí dávky zneužívá, ale prozatím nebyli odhaleni.

Rok 2022 přinesl mnoho změn v oblasti nepojistných sociálních dávek, kdy až následující měsíce ukážou, zda tyto změny nebudou mít vliv na zneužívání dávek. Jednou z těchto změn je např. změna pravidel dokládání u příspěvku na bydlení, kdy je nově možno dokládat příjmy a náklady na bydlení pololetně místo čtvrtletně. Lze předpokládat, že by mohl tento fakt vést k nárůstu vzniku přeplatků na této dávce, vzhledem ke skutečnosti, že pouze malá část žadatelů plní řádně svou oznamovací povinnost. Dále byla v letošním roce zavedena nová dávka pro pomoc rodinám s dětmi, která byla realizována v digitalizované podobě, což ovšem neznamenalo, že ve všech případech byla dávka vyplacena automaticky systémem bez nutnosti zásahu úředníků na pobočkách ÚP. U této dávky, vzhledem k prováděné kontrole příjmů z dat Finančního úřadu, lze zneužití téměř vyloučit.

Dalšími nově vzniklými dávkami jsou Humanitární dávka a Příspěvek pro solidární domácnost. Tyto dávky vznikly z důvodu příchodu uprchlíků z válkou postižené Ukrajiny do České republiky. Z počátku byla dávka vyplácena na základě papírové žádosti. Poté z důvodu snahy o její digitalizaci byla zpočátku administrována často v hybridním režimu. Klienti zažádali o dávku přes online aplikaci, ale ve většině případů automatizovaná výplata nebyla realizována. Z toho důvodu se tito klienti dostavili na pobočku ÚP, kde úředník HN jeho žádost zkontroloval a případně zadal do systému. V průběhu existence se modifikovaly i jednotlivé podmínky a způsob výpočtu dávky. Nyní je dávka ve většině případech vyplácena online, kdy zde nejsou žádné kontrolní mechanismy, které by ověřily, že žadatel z Ukrajiny skutečně nepracuje, a tudíž nemá žádný příjem. Dávka je postavena na bázi čestného prohlášení, kdy žadatel prohlašuje, zda má zaměstnání, příjmy a výdaje na bydlení. Bohužel ze své zkušenosti si myslím, že tato dávka je z těchto důvodů velmi snadno zneužitelná, a že k tomuto zneužití často dochází. Dávka příspěvek pro solidární domácnost je také zcela digitalizovanou dávkou, jejíž výplata se většiny pracovišť ÚP nedotýkala.

Postupně se začínají objevovat první informace o zneužívání této dávky. Z tohoto důvodu přestala být tato dávka od března roku 2023 vyplácena zcela online robotem. V případech, kdy je potřeba většího ověření a kontroly skutečností rozhodných pro její výplatu, je přenesena její výplata na úředníky ÚP. Kdy opět dochází k většímu pracovnímu zatížení úředníků.

Všechny tyto nové dávky a prohlubující se ekonomická krize způsobily obrovský nápor práce na již tak často personálně oslabená pracoviště ÚP. Právě tímto došlo k eskalaci vnitřních problémů v rámci Úřadu práce ČR. Vzhledem k závažnosti těchto problémů je nezbytné ze strany MPSV urgentní vyřešení těchto organizačních problémů.

6 Závěr

Analýza prokázala, že nejčastěji jsou zneužívány nepojistné sociální dávky ze systému dávek hmotné nouze a státní sociální podpory. Dále bylo prokázáno, že jsou tyto dávky ve větší míře zneužívány obyvateli měst, ve kterých se nachází sociálně vyloučené lokality a kde je vyšší podíl nezaměstnaných. Dalším důležitým zjištěním je, že často dochází k těmto úmyslným zneužitím sociálních dávek ze strany některých žadatelů opakovaně. Naopak úmyslné zneužívání dávek je téměř vyloučeno u dávky příspěvek na péči a dávek určených osobám se zdravotním postižením.

V případě dávek ze systému SSP bylo provedenou analýzou prokázáno, že nejfrekventovaněji dochází ze strany žadatelů k zneužívání dávky příspěvek na bydlení. Kdy k nejčastějšími způsoby podvodného jednání je úmyslné zkreslení nebo nedoložení skutečné výše příjmů, neoznámení ukončení nájemního vztahu a dále neuvedení správného okruhu společně posuzovaných osob anebo jeho případné změny. Další potencionálně zneužitelnou dávkou byla analýzou vyhodnocena dávka přídavek na dítě, kdy způsobem podvodného jednání je ve většině případů opět nedoložení nebo zkreslení příjmů, dále úmyslné neohlášení změn v nezaopatřenosti dítěte. U dávky rodičovský příspěvek a porodné bylo analýzou zjištěno, že k úmyslnému zneužití těchto dávek dochází ve výjimečných případech. U dávky pohřebné bylo její zneužití téměř vyloučeno.

Analýza dávek hmotné nouze prokázala, že nejčastěji zneužívanou dávkou je doplatek na bydlení. Stejně jako v případě příspěvku na bydlení jsou i v případě doplatku na bydlení nejčastějšími způsoby podvodného jednání úmyslné zkreslení nebo nedoložení skutečné výše příjmů, neoznámení ukončení nájemního vztahu a dále neuvedení správného okruhu společně posuzovaných osob anebo jeho případné změny. Nad rámec těchto příčin může být dalším způsobem podvodného jednání nedoložení nebo zkreslení informací o majetkových poměrech (např. vlastnictví movitého a nemovitého majetku, půjčky, dary atd.). Z důvodu velké provázanosti dávek příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení jsou příčiny způsobující podvodné jednání téměř totožné a mají ve většině případů dopad na výplatu a případný přeplatek u obou těchto dávek. U dávky mimořádná okamžitá pomoc bylo provedenou analýzou zjištěno, že k jejímu úmyslnému zneužití dochází méně frekventovaně, než u předchozích dvou dávek hmotné nouze.

Na základě provedené analýzy byla navržena následující opatření, mezi která patří rozšíření možnosti šetření v místě u dávek státní sociální podpory, úprava kontrolních mechanismů v dávkových systémech včetně jejich propojení s databázemi jiných úřadů

a institucí. Zavést zákonné mechanismy omezující opakovanému zneužívání sociálních dávek např. zavedení sankce pro osoby odsouzené za podvod na sociálních dávkách. Prohloubení možností v oblasti vymáhání přeplatků, tak aby došlo k uspokojení těchto pohledávek státu v co nejvyšší míře. V neposlední řadě organizační a personální opatření k zajištění řádného chodu Úřadu práce ČR.

7 Seznam použitých zdrojů

- ARNOLDOVÁ, Anna, 2012. Sociální zabezpečení I. [online]. Praha: Grada [cit. 2022-07-05]. ISBN 978-80-247-8023-8. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/socialni-zabezeceni-i-650/>
- BECK, Petr, 2018. Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minimu. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer. Praktický komentář. ISBN 978-807-5521-088.
- BŘESKÁ, Naděžda, Eva BURDOVÁ a Lucie VRÁNOVÁ. 2012. Státní sociální podpora: s komentářem a příklady. 14. aktuali. vyd. Olomouc: ANAG. Práce, mzdy, pojištění. ISBN 978-807-2637-393.
- BŘESKÁ, Naděžda, Tomáš URBAN a Lucie VRÁNOVÁ, 2019. Dávky pomoci v hmotné nouzi. Olomouc: ANAG. Práce, mzdy, pojištění. ISBN 978-807-5542-137.
- ČELEDOVÁ, Libuše a Rostislav ČEVELA, 2020. Laskavý průvodce po sociálních dávkách. Druhé vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-802-4645-537.
- Doplatek na bydlení, 2022. *Mpsv.cz* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 2022-08-10]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/doplatek-na-bydleni>
- JOKLOVÁ, Martina. Podvod. *Policie.cz* [online]. Prachatice: Policie ČR, 2016, 22.07.2016 [cit. 2022-08-23]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/podvod-120438.aspx>
- Kdo zneužívá sociální dávky?: Privatizace státu: dopady škrtů v sociální oblasti, 2012. 1. Praha: Ekumenická akademie Praha. ISBN 978-80-904405-9-3.
- KOLIBOVÁ, Helena, 2007. Sociální politika 1. Opava: Optys. ISBN 978-80-85819-67-0.
- KREBS, Vojtěch, 2010. Sociální politika. 5., přeprac. a aktual. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7357-585-4.
- LÁNSKÝ, Ondřej, [2020]. Kdo zneužívá sociální dávky?: analýza čerpání z roku 2019. 1. Praha: MDA. Diskusní materiály k budoucnosti české i evropské společnosti. ISBN 978-80-87348-71-0.
- MATTHEWS, Attorney Joseph, 2014. Social Security, Medicare & Government Pensions: Get the Most Out of Your Retirement and Medical Benefits [online]. 19. California: NOLO [cit. 2022-07-14]. ISBN 978-1-4133-1972-9. Dostupné z: <http://www.amazon.com>
- Podíl výdajů NSD na HDP, 2022. *Mpsv.cz* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 2022-08-29]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/vychodiska-pro-diskuzi-k-revizi-systemu-nepojistnych-socialnich-davek>

Pohřebné, 2022. *Mpsv.cz* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/pohrebne>

Porodné, 2022. *Uradprace.cz* [online]. Praha: Úřad práce ČR [cit. 2022-07-23]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/porodne1>

Profil organizace, 2022. *Cssz.cz* [online]. Praha: Česká správa sociálního zabezpečení [cit. 2022-07-17]. Dostupné z: <https://www.cssz.cz/web/cz/profil-organizace>

Průkaz OZP, 2022. *Uradprace.cz* [online]. Praha: Úřad práce ČR [cit. 2022-08-11]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/priznani-prukazu-ozp>

Průvodce pro seniory [online], 2022. Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2022-08-21]. ISBN 978-80-7616-120-7. Dostupné z: https://www.cssz.cz/documents/20143/99569/Srozumitelny_urad-Pruvodce_pro_seniory_-_20220225.pdf/3d22c6cc-1621-7910-5dab-a79804aa9ac6

PRŮŠA, Ladislav, Petr VÍŠEK a Robert JAHODA, 2014. Alchymie nepojistných sociálních dávek. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-528-3.

Příručka pro nastávající rodiče: Účelová publikace [online], 2022. 1. Praha: Česká správa sociálního zabezpečení, oddělení komunikace [cit. 2022-07-02]. ISBN 978-80-87039-6-8. Dostupné z: <https://www.cssz.cz/prirucky-pro-nastavajici-rodice>

Příspěvek na péči, 2022. *Mpsv.cz* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 2022-08-11]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/prispevek-na-peci>

Příspěvek na péči II., 2022. *Uradprace.cz* [online]. Praha: Úřad práce ČR [cit. 2022-08-11]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/prispevek-na-peci>

Příspěvek na zvláštní pomůcku, 2022. *Uradprace.cz* [online]. Praha: Úřad práce ČR [cit. 2022-08-11]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/prispevek-na-zvlastni-pomucku>

Příspěvek na zvláštní pomůcku II., 2022. *Mpsv.cz* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 2022-08-11]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/prispevek-na-zvlastni-pomucku>

Příspěvek na živobytí. 2022. *Uradprace.cz* [online]. Praha: Úřad práce ČR [cit. 2022-08-10]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/prispevek-na-zivobyti>

Social and economic development and regional politics in Ústí region: proceedings of the ... international conference, 2008. Ústí nad Labem: Jan Evangelista Purkyně University. ISBN 978-80-7414-094-5.

Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb v Ústeckém kraji na období 2022-2024, 2021. Krajský úřad Ústeckého kraje [online]. Ústí nad Labem, 2021 [cit. 2022-09-28]. Dostupné z: https://www.kr-ustecky.cz/assets/File.ashx?id_org=450018&id_dokumenty=1761731

STULÍKOVÁ, Eva. Čtyřicetiletá žena z Benešovska zneužívala sociální dávky. *Policie.cz* [online]. Benešov: Policie ČR, 2015, 24.2.2015 [cit. 2022-08-23]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/ctyricetileta-zena-z-benesovska-zneuzivala-socialni-davky.aspx>

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. In: Sběrka zákonů. 26.5., částka 31. ISSN 2336-517X.

Zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách. In: Sběrka zákonů. 14.3., částka 37. ISSN 2336-517X.

Zákon č. 110/2006 Sb., Zákon o životním a existenčním minimu. In: Sběrka zákonů. 14.3., částka 37. ISSN 2336-517X.

Zákon č. 111/2006 Sb., Zákon o pomoci v hmotné nouzi. In: Sběrka zákonů. 14.3., částka 37. ISSN 2336-517X.

Zákon č. 329/2011 Sb., Zákon o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů. In: Sběrka zákonů. 13.10., částka 115. ISSN 2336-517X.

Zneužívání dávek výrazně vzrostlo, padlo už i několik obvinění, 2016. *E15.cz* [online]. Praha: CZECH NEWS CENTER, 19.2.2016 [cit. 2022-08-23]. Dostupné z: <https://www.e15.cz/domaci/zneuzivani-davek-vyrazne-vzrostlo-padlo-uz-i-nekolik-obvineni-1272673>

Zneužívání sociálních dávek, 2020. *Mpsv.cz* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 2022-08-13]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/1387269/%C4%8Dj.+MPSV+2020-38114+Zneu%C5%BE%C3%ADv%C3%A1n%C3%AD+soci%C3%A1ln%C3%ADch+d%C3%A1vek.pdf/3e81c6f8-5566-7694-8c14-e94b93b22ca2>

8 Seznam tabulek, grafů a zkratk

8.1 Seznam tabulek

Tabulka 1 Částky životního minima v Kč za měsíc.....	18
Tabulka 2 Výše přídatku za dítě na kalendářní měsíc v Kč	21
Tabulka 3 Výše příspěvku pro osoby do 18 let věku za kalendářní měsíc	31
Tabulka 4 Výše příspěvku pro osoby starší 18 let věku za kalendářní měsíc.....	31
Tabulka 5 Přehled vyplacených nepojistných sociálních dávek (v tis Kč).....	40
Tabulka 6 Vyplacené nepojistných sociálních dávek v letech 2014-2021 (v tis.).....	41
Tabulka 7 Výdaje na NSD v roce 2021 podle krajů (v tis.).....	44
Tabulka 8 Pohledávky předané Celní správě ČR v letech 2014-2021 (v Kč)	45
Tabulka 9 Podvody v sociálním zabezpečení a nemocenském pojištění	47
Tabulka 10 Vykonaná šetření Úřadem práce ČR (v tis.):	48
Tabulka 11 Přehled rozpočtových výdajů na NSD v Ústeckém kraji.....	50
Tabulka 12 Podíl nezaměstnaných osob v jednotlivých okresech Ústeckého kraje.....	51
Tabulka 13 Přehled podaných trestních oznámení v rámci krajské pobočky v Ústí n. L....	54
Tabulka 14 Přehled předání vymáhání Celní správě ČR	55
Tabulka 15 Přepjatky na porodném a pohřebném za rok 2021.....	57
Tabulka 16 Přehled vyplacených dávek po okresech za rok 2021	63
Tabulka 17 Průměrná měsíční nominální mzda.....	64
Tabulka 18 Složení obyvatel okresů dle věku v roce 2021.....	65
Tabulka 19 Přehled přepjatků roku 2021 po okresech.....	65

8.2 Seznam grafů

Graf 1 Přehled vyplacených NSD v letech 2014-2021	42
Graf 2 Finanční náročnost dávek za rok 2021	42
Graf 3 Podíl výdajů na nepojistné dávky na HDP (%)	43
Graf 4 Porovnání počtu registrovaných a objasněných případů v letech 2011-2021	47
Graf 5 Počty provedených kontrol využívání příspěvku na péči	48
Graf 6 Vliv obecné míry nezaměstnanosti na počet vyplacených dávek HN.....	49
Graf 7 Počet vyplacených dávek a počet přepjatků za rok 2021	67
Graf 8 Objem vystavených a uhrazených přepjatků	68
Graf 9 Počet podaných trestních oznámení za rok 2021	72

8.3 Seznam použitých zkratk

ČR	Česká republika
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
DnB	doplatek na bydlení
DOZP	dávky osobám se zdravotním postižením
EM	existenční minimum

HN	hmotná nouze
MOP	mimořádná okamžitá pomoc
MPSV	ministerstvo práce a sociálních věcí
NSD	nepojistné sociální dávky
OSSZ	Okresní správa sociálního zabezpečení
OZP	osoba se zdravotním pojištěním
PByd	příspěvek na bydlení
PNO	podíl nezaměstnaných osob
PnD	přídavky na dítě
PnP	příspěvek na péči
PnŽ	příspěvek na živobytí
RodP	rodičovský příspěvek
SPO	společně posuzované osoby
SSP	státní sociální podpora
SVL	sociálně vyloučená lokalita
ÚP	Úřad práce ČR
ZHN	zákon o pomoci v hmotné nouzi
ZSSP	zákon o státní sociální podpoře
ŽM	životní minimum

8.4 Seznam příloh

Příloha 1 Přeplatky na PnD, PByd a RodP za rok 2021	84
Příloha 2 Přeplatky na dávkách HN za rok 2021	85
Příloha 3 Přehled dávek PnP a DOZP za rok 2021	86

Přílohy

Příloha 1 Přehledy na PnD, PByd a RodP za rok 2021

Pracoviště	Přídavek na dítě				Příspěvek na bydlení				Rodičovský příspěvek				splaceno k 1. 10. 2022
	vyplacené dávky		přeplatky na dávce		vyplacené dávky		přeplatky na dávce		vyplacené dávky		přeplatky na dávce		
	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	
Děčín	35 240	33 121 443	62	174 940	25 543	98 402 476	189	978 300	23 180	222 705 342	40	760 484	1 540 309
Chomutov	26 417	23 585 860	43	141 230	19 139	80 066 074	129	468 037	18 787	180 557 181	27	429 967	598 781
Jirkov	10 344	9 751 594	23	90 480	6 634	24 650 826	50	220 383	7 946	76 102 652	11	170 185	228 055
Kadaň, Vejprty	9 811	8 870 040	12	35 220	6 231	27 383 307	39	209 643	8 389	80 627 887	4	21 031	107 072
Kláštelec n. O.	5 402	4 983 020	11	25 810	3 439	13 494 331	20	184 890	5 293	51 694 914	2	84 624	183 193
Libochovice	3 079	3 235 250	3	6 800	1 498	5 175 891	3	4 041	3 728	34 709 970	2	49 610	55 337
Litoměřice	9 051	9 088 530	12	42 690	4 441	16 474 937	30	172 914	13 832	134 419 970	13	360 089	477 853
Litvínov	17 041	16 093 170	26	80 360	12 583	51 343 079	95	524 341	10 673	100 060 998	15	340 733	745 544
Louny	16 414	15 889 150	29	78 820	9 204	39 753 002	54	341 779	14 551	136 025 840	2	42 470	320 602
Lovosice	6 056	5 928 550	13	22 070	2 760	10 621 848	24	150 315	7 376	70 413 712	5	107 431	159 104
Most	44 180	39 640 859	71	237 050	29 876	148 925 169	257	1 839 189	23 290	220 813 083	32	1 094 480	2 016 381
Podbořany	5 552	5 767 380	3	5 800	1 693	6 384 529	5	10 612	4 931	48 143 691	6	143 799	77 011
Roudnice n. L.	6 384	6 361 280	13	39 360	2 592	10 171 511	13	118 607	8 848	84 161 520	12	354 846	238 958
Rumburk,	17 974	16 824 100	15	45 260	11 152	41 566 214	29	169 833	10 027	96 750 727	6	89 084	36 329
Štětí, Ústěk	5 255	5 326 920	12	28 230	2 177	7 739 394	22	47 591	5 400	49 445 608	8	144 833	33 201
Teplice	49 453	46 015 893	123	366 780	35 353	144 260 703	256	1 279 513	40 479	388 928 511	58	1 476 156	2 106 962
Ústí n. L.	55 641	49 924 913	84	218 160	34 411	153 634 841	248	1 147 932	38 703	376 425 447	59	1 001 007	1 616 014
Varnsdorf	9 109	8 585 033	20	46 080	5 466	21 146 016	36	68 454	6 016	55 281 416	6	52 453	124 329
Žatec	11 373	10 483 770	9	192 580	6 579	30 677 559	11	24 860	8 830	86 538 375	35	293 034	225 485
CELKEM	343 776	319 476 755	584	1 877 720	220 771	931 871 707	1 510	7 961 234	260 279	2 493 806 844	343	7 016 316	10 890 520

zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

Zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

Pracoviště	Příspěvek na živobytí				Doplatek na bydlení				Mimořádná okamžitá pomoc				splaceno k 1. 10. 2022
	vyplacené dávky		přeplatky na dávce		vyplacené dávky		přeplatky na dávce		vyplacené dávky		přeplatky na dávce		
	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	
Děčín, Česká	7 601	38 564 523	13	79 419	3 043	8 221 041	4	12 186	298	1 378 712	16	33 759	49 476
Chomutov	9 758	49 247 196	26	229 307	3 477	12 177 331	16	91 416	437	509 431	18	17 972	150 160
Jirkov	2 686	13 258 482	16	69 043	1 403	3 039 093	15	23 154	145	354 905	0	0	36 582
Kadaň, Vejprty	4 966	23 158 260	28	197 144	2 125	6 114 220	14	44 665	256	343 473	5	3 338	165 253
Kláštelec n. O.	2 421	11 142 378	16	139 410	964	3 233 740	14	72 828	192	306 281	46	57 235	201 030
Litoměřice	2 484	10 662 057	7	73 291	1 923	8 038 579	10	86 793	176	444 626	1	2 300	20 484
Libochovice	340	1 668 874	0	0	117	439 313	0	0	11	47 053	0	0	0
Litvínov	6 235	31 431 347	23	82 215	3 870	10 698 911	12	54 337	207	248 743	4	13 200	88 272
Louny	4 648	23 590 716	36	234 420	3 319	11 157 650	32	152 247	273	615 624	5	2 945	132 340
Lovosice	1 438	6 715 607	2	6 541	563	2 049 719	4	10 901	128	133 466	0	0	7 906
Most	18 636	99 642 899	106	1 099	6 406	18 915 621	29	94 026	1 843	2 535 385	7	5 870	560 321
Podbořany	1 792	8 561 145	1	22 611	603	1 861 082	0	0	99	729 285	0	0	0
Roudnice n. L.	1 287	6 547 093	4	86 033	1 066	4 910 821	9	117 323	51	178 405	1	2 490	34 635
Rumburk, Šluknov	6 894	37 336 507	16	119 772	4 571	16 464 080	18	65 945	309	922 452	5	15 776	102 205
Štětí, Ústěck	1 752	8 073 922	2	3 012	1 193	4 247 644	1	600	63	145 900	0	0	0
Teplice, Bílina, Duchcov	14 635	72 865 053	53	248 851	5 922	16 388 959	26	48 122	648	1 051 406	16	57 641	102 584
Ústí nad Labem	20 089	108 070 884	69	470 426	7 498	28 748 560	67	184 689	1 669	3 268 667	1	2 000	569 676
Varnsdorf	2 735	13 040 586	5	39 648	1 494	5 419 512	0	0	104	212 256	2	6 927	23 761
Žatec	3 855	20 133 299	10	80 966	1 932	5 793 416	14	24 842	230	529 894	7	13 055	60 911
CELKEM	114 252	583 710 828	433	3 281	51 489	167 919 292	285	1 084	7 139	13 955	134	234 508	2 305 596

Příloha 2 Přeplatky na dávkách HN za rok 2021

Zdroj: vlastní zpracování, Úřad práce ČR – Krajská pobočka Ústí nad Labem (2022)

Pracoviště	Příspěvek na péči				Příspěvek na mobilitu				Příspěvek na zvláštní pomůcku				Splaceno k 1. 10. 2022
	vyplacené dávky		přeplatky na dávce		vyplacené dávky		přeplatky na dávce		vyplacené dávky		přeplatky na dávce		
	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	počet klientů	objem v Kč	počet	objem v Kč	
Děčín	41 523	319 651 640	32	420 660	36766	21 415 350	19	30 250	35	5 226 769	2	4 131	288 806
Chomutov	27 759	205 545 100	22	279 280	18372	10 825 650	9	8 800	27	3 234 359	11	251 142	426 268
Kadaň	17 431	120 289 960	4	116 000	8884	5 247 550	1	1 650	24	3 714 547	0	0	83 250
Litoměřice	27 695	207 742 740	12	121 200	20716	12 162 700	6	6 050	35	5 802 905	3	3 640	93 960
Litvínov	15 797	111 442 020	17	70 000	7295	4 333 300	7	37 200	11	2 393 757	2	61 287	141 499
Louny	21 572	158 377 300	9	68 320	9856	5 653 450	4	2 200	20	3 461 260	1	1 000	71 520
Lovosice	11 553	83 812 020	9	85 120	9995	5 659 500	1	1 100	18	3 452 836	0	0	86 220
Most	28 085	194 267 600	52	388 320	16443	9 747 100	16	10 450	24	2 853 203	3	8 089	350 679
Podbořany	8 927	62 352 780	9	65 680	4815	2 790 700	1	3 300	2	290 484	0	0	51 380
Roudnice n. L.	11 035	82 361 100	11	87 520	8478	5 202 450	1	1 650	20	4 017 640	4	178 595	103 321
Rumburk	20 902	150 272 420	12	119 440	14466	8 298 950	2	2 750	20	3 160 284	1	510	119 950
Teplice, Bílina	61 979	469 093 020	40	468 240	54722	32 113 950	24	21 450	89	14 004 890	4	235 491	292 280
Ústí n. L.	40 466	278 573 800	52	352 160	25329	15 203 650	31	24 750	66	9 893 199	3	142 440	298 070
Varnsdorf	7 403	50 581 020	2	26 400	5378	3 008 500	0	0	5	642 010	0	0	26 400
Žatec	14 336	111 595 540	15	202 720	6704	3 907 750	0	0	11	2 508 958	0	0	186 520
CELKEM	356 463	2 605 958 060	298	2 871 060	248219	145 570 550	122	151 600	407	64 657 101	34	886 325	2 620 123

Příloha 3 Přehled dávek PnP a DOZP za rok 2021